

॥प्रथमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति स तपोऽतप्यत् स
सुर्पानंसृजत् सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स द्वितीयंमतप्यत् स
वया इस्यसृजत् सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स तृतीयंमतप्यत् स
स एतं दीक्षितवादमंपश्यत्तमंवदत्ततो वै स प्रजा असृजत्
यत्तपस्त्वा दीक्षितवादं वदति प्रजा एव तद्यजंमानः (१)

सृजते यद्वै दीक्षितोऽमेध्यं पश्यत्यपास्मादीक्षा क्रामति
नीलंमस्य हरे व्यैत्यबद्धं मनो दुरिक्रुं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषाङ् श्रेष्ठो
दीक्षे मा मा हासीरित्याहु नास्मा दीक्षाऽपं क्रामति नास्य नीलं न
हरे व्यैति यद्वै दीक्षितमंभिवर्धति दिव्या आपोऽशान्ता ओजो
बलं दीक्षां (२)

तपोऽस्य निर्घन्त्युन्दतीर्बलं धृत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मै
दीक्षां मा तपो निर्वधिष्टेत्याहृतदेव सर्वमात्मन्धत्ते नास्यौजो बलं
न दीक्षां न तपो निर्घन्त्यग्निर्वै दीक्षितस्य देवता सोऽस्मादेतरहि
तिर इव यरहि याति तर्मीश्वरः रक्षा इसि हन्तोर्- (३)

भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरण्ता ते अस्त्वित्याहु ब्रह्म
वै देवानां बृहस्पतिस्तमेवान्वारभते स एन् एन् सं पारयत्येदमंगन्म
देवयजनं पृथिव्या इत्याहु देवयजन् ह्येष पृथिव्या आगच्छति यो

यजते विश्वे देवा यदजुषन्त् पूर्वं इत्याहु विश्वे ह्येतदेवा जोषयन्ते
यद्वाह्युणा क्रैख्यामाभ्यां यजुषा सुन्तरन्त् इत्याहरख्यामाभ्याः ह्येष
यजुषा सुन्तरति यो यजते रायस्पोषेण समिषा मद्मेत्याहु ॥५॥
शिष्मेवैतामा शास्ते॥ (४)

यजमानो दीक्षा॒ हन्तो॑ब्रह्माश्चतुर्वि॒शतिश्च॥ ४॥ [१]

एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैष्टुभो
जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोमानाः साम्राज्यं गच्छेति
मे सोमाय ब्रूताद्यो वै सोमः राजानः साम्राज्यं लोकं गंभयित्वा
क्रीणाति गच्छेति स्वानाः साम्राज्यं छन्दा॑सि खलु वै सोमस्य
राज्ञः साम्राज्यो लोकः पुरस्ताथसोमस्य क्रुयादेवमभि मन्त्रयेत्
साम्राज्यमेवै- (५)

नं लोकं गंभयित्वा क्रीणाति गच्छेति स्वानाः साम्राज्यं यो
वै तानूनप्रस्य प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
न प्राशन्ति न जुहूत्यथ क्वं तानूनप्रति प्रति तिष्ठतीति प्रजापतौ
मनसीति ब्रूयात् त्रिरवं जिग्नेत्प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमीत्येषा
वै तानूनप्रस्य प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति यो (६)

वा अध्वर्योः प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यतो मन्येतानभिक्रम्य
होष्यामीति तत्तिष्ठन्ना श्रावयेदेषा वा अध्वर्योः प्रतिष्ठा य एवं वेद
प्रत्येव तिष्ठति यदभिक्रम्य जुहुयात्प्रतिष्ठायां इयात्तस्माधसमानत्र
तिष्ठता होतुव्यं प्रतिष्ठित्यै यो वा अध्वर्योः स्वं वेद स्ववानेव भवति

सुग्वा अंस्य स्वं वायुव्यं मस्य (७)

स्वं चमुसोऽस्य स्वं यद्वायुव्यं वा चमुसं वाऽनन्वारभ्या-
ऽश्रावयेऽस्वादियात् तस्मादन्वारभ्याऽश्राव्यङ् स्वादेव नैति-
यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रतिष्ठितः सोमो
भवत्यप्रतिष्ठितः स्तोमोऽप्रतिष्ठितान्युक्थान्यप्रतिष्ठितो यजमानो-
प्रतिष्ठितोऽध्वर्युर्वायुव्यं वै सोमस्य प्रतिष्ठा चमुसोऽस्य प्रतिष्ठा
सोमः स्तोमस्य स्तोमं उक्थानां ग्रहं वा गृहीत्वा चमुसं वोन्नीयं
स्तोत्रमुपाकुर्यात्प्रत्येव सोमङ् स्थापयति प्रति स्तोमं प्रत्युक्थानि
प्रति यजमानस्तिष्ठति प्रत्यध्वर्युः॥ (८)

एव तिष्ठति यो वायुव्यं मस्य ग्रहं वैकान्त्रिव॑शृतिश्च॥ ४॥ [२]

यज्ञं वा एतथसम्भरन्ति यथसोमुक्रयण्ये पुदं यज्ञमुखः
हविर्धने यरहि हविर्धने प्राची प्रवर्तयेयुस्तरहि तेनाक्षमुपाञ्चाद्यज्ञ-
मुख एव यज्ञमनु सं तनोति प्राश्वमन्ति प्र हरन्त्युत्पलीमा-
नयन्त्यन्वनासि प्र वर्तयन्त्यथ वा अस्यैष धिष्णियो हीयते
सोऽनु ध्यायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा (९)

प्रजां पशून् यजमानस्य शमयितोर्यरहि पशुमाप्रीतमुदश्च
नयन्ति तरहि तस्य पशुश्रपणः हरेत्तेनैवैनं भागिनं करोति
यजमानो वा आहवनीयो यजमानं वा एतद्वि कर्षन्ते
यदाहवनीयात्पशुश्रपणः हरन्ति स वैव स्यान्त्रिमन्थ्य वा

कुर्याद्यजंमानस्य सात्मत्वाय यदि पशोरंवदानं नशयेदाज्यस्य
 प्रत्याख्यायमवं द्युथ्सैव ततः प्रायश्चित्तिर्ये पशुं विमश्वीरन्
 यस्तान्कामयेतार्तिमाच्छेयुरिति कुविदङ्गति नमोवृक्तिवत्युर्चाऽऽ-
 श्रीघ्रे जुहुयान्नमोवृक्तिमेवैषां वृक्षे ताजगार्तिमाच्छन्ति॥ (१०)

भूत्वा ततः पद्मिःशतिश्व॥ २॥

[३]

प्रजापतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः। तस्मै प्रति-
 प्र वेदय चिकित्वा अनु मन्यताम्। इमं पशुं पशुपते ते अद्य
 बुधाम्यग्ने सुकृतस्य मध्ये। अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्ट-
 देवानामिदमस्तु हव्यम्। प्रजानन्तः प्रति गृहन्ति पूर्वे प्राणमङ्गभ्यः
 पर्याचरन्तम्। सुवर्गं याहि पथिभिर्देवयान् रोषंधीषु प्रति तिष्ठ-
 शरीरैः। येषामीशौ (११)

पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत च द्विपदाम्। निष्कीर्तोऽयं
 यज्ञियं भागमेतु रायस्पोषा यजंमानस्य सन्तु। ये बृद्धमानमनु-
 बृद्धमाना अभ्यैक्षन्त मनसा चक्षुषा च। अग्निस्ताः अग्ने प्र मुमोक्तु
 देवः प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। य आरण्याः पशवौ विश्वरूपा
 विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ताः अग्ने प्र मुमोक्तु देवः
 प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। प्रमुश्वमाना (१२)

भुवनस्य रेतो गातुं धत्त यजंमानाय देवाः। उपाकृत शशमानं
 यदस्थाञ्जीवं देवानामप्येतु पाथः। नाना प्राणो यजंमानस्य पशुनां

युज्ञो देवेभिः सह देवयानः। जीवं देवानामप्येतु पाथः सत्याः सन्तु
यज्ञमानस्य कामाः। यत्पशुर्मायुमकृतोरो वा पद्धिराहुते। अग्निर्मा-
तस्मादेनसो विश्वान्मुश्चत्वं हंसः। शमितार उपेतन यज्ञं (१३)

देवेभिरिन्वितम्। पाशांत्पशुं प्र मुश्चत बन्धाद्यजपति परिः।
अदितिः पाशं प्र मुमोक्षुतं नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि।
अरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन्प्रति मुश्चामि पाशम्।
त्वामु ते दधिरे हव्यवाहं शृतं कर्तारमुत यज्ञिय च। अग्ने सदक्षः
सतनुरुहि भूत्वाऽथं हव्या जातवेदो जुषस्व। जातवेदो वपया
गच्छ देवान्त्वं हि होता प्रथमो बूभूथं। घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व
स्वाहाकृतं हविरदन्तु देवाः। स्वाहा देवेभ्यौ देवेभ्यः स्वाहा॥ (१४)

ईशं प्रमुश्चमाना यज्ञन्त्वं षोडश च॥४॥ [४]

प्राजापत्या वै पशवस्तेषां रुद्रोऽधिपतिर्यदेताभ्यांमुपाकरोति
ताभ्यांमेवैनं प्रतिप्रोच्या लभत आत्मनोऽनांव्रस्काय द्वाभ्यांमुपा-
करोति द्विपाद्यज्ञमानः प्रतिष्ठित्या उपकृत्य पश्च जुहोति
पाङ्गाः पशवः पशुनेवाव रुन्धे मृत्यवे वा एष नीयते यत्पशुस्तं
यदन्वारभेत प्रमायुको यज्ञमानः स्यान्नानां प्राणो यज्ञमानस्य
पशुनेत्याह व्यावृत्यै (१५)

यत्पशुर्मायुमकृतेति जुहोति शान्त्यै शमितार उपेतनेत्याह
यथायजुरेवैतद्वपायां वा आहियमाणायामग्रेमेधोऽपि क्रामति त्वामु
ते दधिरे हव्यवाहुमिति वपामभि जुहोत्यग्रेव मेधमवं रुन्धे-

इथो शृत्वाय पुरस्ता॑स्वाहाकृतयो वा अन्ये देवा उपरिष्टाथ-
स्वाहाकृतयोऽन्ये स्वाहा॑ देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेत्युभितो वृपां जुहोति
तानेवोभया॑न्मीणाति॥ (१६)

व्यावृत्त्या अभितो वृपां पञ्चं च॥२॥ [५]

यो वा अयंथादेवतं यज्ञमुपचरत्या देवतांभ्यो वृश्यते
पार्पयान्भवति यो यंथादेवतं न देवतांभ्य आ वृश्यते
वसीयान्भवत्याग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभि मृशेद्वैष्णव्या हंविर्धनंमाग्नेय्या
सुचो वायव्यंयो वायव्यान्यैन्द्रिया सदो यथादेवतमेव यज्ञमुप
चरति न देवतांभ्य आ वृश्यते वसीयान्भवति युनज्ञिम् ते पृथिवीं
ज्योतिषा सुह युनज्ञिम् वायुमन्तरिक्षेण (१७)

ते सुह युनज्ञिम् वाच॑ सुह सूर्येण ते युनज्ञिम् तिस्रो विपृचः
सूर्यस्य ते। अग्निर्देवता॑ गायत्री छन्दं उपांशोः पात्रमसि सोमो
देवतां त्रिष्टुप्छन्दोऽन्तर्यामस्य पात्रमसीन्द्रो देवता॑ जगती॑ छन्दं
इन्द्रवायुवोः पात्रमसि बृहस्पतिर्देवता॑ऽनुष्टुप्छन्दो॑ मित्रावरुणयोः
पात्रमस्यश्विनौ देवता॑ पङ्किश्छन्दोऽश्विनोः पात्रमसि सूर्यो॑ देवता॑
बृहती॑ (१८)

छन्दः शुक्रस्य पात्रमसि चन्द्रमा॑ देवता॑ सुतोबृहती॑ छन्दो॑
मन्थिनः पात्रमसि विश्वे॑ देवा देवतोष्णिहा॑ छन्दं आग्रयुणस्य
पात्रमसीन्द्रो॑ देवता॑ कुकुच्छन्दं उकथानां पात्रमसि पृथिवी॑ देवता॑

विराद्धुन्दो ध्रुवस्य पात्रमसि॥ (१९)

अन्तरिक्षेण ब्रह्मती त्रयंसि ४ शब्दः॥ ३॥

[६]

इष्टगर्भं वा अध्वर्युर्जमानस्येष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽर्षः
क्षीयत आसन्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्याश्चिदभिशस्त्या इति पुरा
प्रातरनुवाकाञ्छुहयादात्मनं एव तदध्वर्युः पुरस्ताच्छर्मं नह्यतेऽनात्म्ये
संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा गायत्रियास्त्रिष्टुभेऽजगत्या अभिभूत्यै
स्वाहा प्राणापानौ मृत्योर्मा पातुं प्राणापानौ मा मा हासिष्ठं
देवतांसु वा एते प्राणापानयोर्- (२०)

व्यायच्छन्ते येषां सोमः समुच्छते संवेशाय त्वोपवेशाय
त्वेत्याह छन्दांसि वै संवेश उपवेशश्छन्दोभिरेवास्य
छन्दांसि वृक्षे प्रेतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै मरुत्वतीः
प्रतिपदो विजित्या उभे बृहद्रथन्तरे भवत इयं वाव
रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेवैनमन्तरेत्यद्य वाव रथन्तरं श्वो
बृहदद्याश्वादेवैनमन्तरेति भूतं (२१)

वाव रथन्तरं भविष्यद्वृहद्वृताचैवैन भविष्यतश्चान्तरेति
परिमितं वाव रथन्तरमपरिमितं बृहत्परिमिताचैवैनमपरि-
मिताचान्तरेति विश्वामित्रजमद्ग्री वसिष्ठेनास्पर्धतां स
एतञ्चमदग्निर्विहृव्यमपश्यत्तेन वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृक्षं
यद्विहृव्यं शस्यत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृक्षं

यस्य भूयाऽसो यज्ञकृतव इत्याहुः स देवता वृक्षं इति यद्यग्निष्ठेमः
सोमः परस्ताथ्यादुक्थ्यं कुर्वीत् यद्युक्थ्यः स्यादतिरात्रं कुर्वीत
यज्ञकृतुभिरेवास्य देवता वृक्षे वसीयान्ववति॥ (२२)

प्राणापानयोर्भूतं वृक्षेऽष्टाविंशतिश्च॥३॥

[७]

निग्राभ्याः स्थ देवश्रुत आयुर्मे तर्पयत प्राणं मै तर्पयतापानं
मै तर्पयत व्यानं मै तर्पयत् चक्षुर्मे तर्पयत् श्रोत्रं मै तर्पयत् मनों
मै तर्पयत् वाचं मै तर्पयताऽऽत्मानं मै तर्पयताङ्गानि मै तर्पयत
प्रजां मै तर्पयत पशून्मे तर्पयत गृहान्मे तर्पयत गणान्मे तर्पयत
सुर्वगां मा तर्पयत तर्पयत मा (२३)

गुणा मै मा वि तृष्णोषधयो वै सोमस्य विशो विशः खलु
वै राज्ञः प्रदातोरीश्वरा ऐन्द्रः सोमोऽर्वीवृधं वो मनसा सुजाता
ऋतप्रजाता भग इद्वः स्याम। इन्द्रेण देवीर्वीरुधः संविदाना अनु
मन्यन्ता एवनाय सोममित्याहौषधीभ्य एवैनदुः स्वायै विशः स्वायै
देवतायै निर्याच्याभि षुणोति यो वै सोमस्याभिषूयमाणस्य (२४)

प्रथमोऽशुः स्कन्दति स ईश्वर इन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून्
यजमानस्य निरहन्तोस्तमभि मन्त्रयेताऽस माऽस्कान्धसुह प्रजया
सुह रायस्पोषेणेन्द्रियं मै वीर्यं मा निर्वधीरित्याशिषमेवैतामा
शास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै पशुनामनिर्घाताय द्रुपत्सश्वस्कन्द
पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु

संश्वरन्तं द्रुफसं जुहोम्यनुं सुस होत्राः॥ (२५)

तुर्पयंत माऽभिषूयमाणस्य यश्च दशं च॥३॥ [८]

यो वै देवान्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं देवयशस्येव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येषु यान्प्राचीनमाग्रयणाद् ग्रहान्गृहीयात् तानुपांशु गृहीयाद्यानुर्ध्वा इस्तानुपद्विमतो देवानेव तदेवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं देवयशस्येव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येष्वग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान् वैश्वानरो महिना विश्वशम्भूः। स नः पावुको द्रविणं दधा- (२६)

त्वायुष्मन्तः सहभक्षाः स्याम। विश्वे देवा मरुत इन्द्रो अस्मानस्मिन्द्वितीये सवने न जंह्युः। आयुष्मन्तः प्रियमेषां वदन्तो वयं देवानां सुमतौ स्याम। इदं तृतीयं सवनं कवीनामृतेन ये चंमसमैरयन्ता। ते सौधन्वनाः सुवरानशानाः स्विष्टिं नो अभिवर्सीयो नयन्तु। आयतनवतीर्वा अन्या आहुतयो हृयन्तेऽनायतना अन्या या आंधारवतीस्ता आयतनवतीर्याः (२७)

सौम्यास्ता अनायतना ऐन्द्रवायवमादायाऽऽधारमा
घारयेदध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवे नो जनाय
विश्वस्मै भूतायाऽध्वरोऽसि स पिंचस्व घृतवदेव सोमेति सौम्या
एव तदाहुतीरायतनवतीः करोत्यायतनवान्भवति य एवं वेदाथो
द्यावांपृथिवी एव घृतेन व्युत्ति ते व्युत्ते उपजीवनीये भवत

उपजीवनीयो भवति (२८)

य एवं वेदैष तै रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व
विदेगैपत्यः रायस्पोषः सुवीर्यः संवध्सरीणाः स्वस्तिम्।
मनुः पुत्रेभ्यौ दायं व्यभजुथ्स नाभानेदिष्ठं ब्रह्मचर्यं वसन्तं
निरभजुथ्स आगच्छुथ्सोऽब्रवीत्कथा मा निरभागिति न त्वा
निरभाक्षमित्यब्रवीदङ्गरस इमे सुत्तमासते ते (२९)

सुवर्गं लोकं न प्र जानन्ति तेभ्यं इदं ब्राह्मणं ब्रूहि ते
सुवर्गं लोकं यन्तो य एषां पशवस्ताःस्ते दास्यन्तीति तदेभ्यो-
ऽब्रवीत्ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषां पशव आसन्तानस्मा अददुस्तं
पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आगच्छुथ्सोऽब्रवीन्मम् वा इमे पशव
इत्यदुर्वै (३०)

मह्यमिमानित्यब्रवीन्न वै तस्य त ईशत् इत्यब्रवीद्यद्यज्ञवास्तौ
हीयते मम वै तदिति तस्माद्यज्ञवास्तु नाभ्यवेत्यः सोऽ-
ब्रवीद्यज्ञे मा भजाथ ते पशूनाभि मःस्य इति तस्मां एतं
मन्थिनः सःस्त्रावमजुहोत्ततो वै तस्य रुद्रः पशूनाभ्यमन्यत्
यत्रैतमेवं विद्वान्मन्थिनः सःस्त्रावं जुहोति न तत्र रुद्रः पशूनाभि
मन्यते॥ (३१)

दृधात्वायतनवतीर्या उपजीवनीयो भवति तेऽदुर्वै यत्रैतमेकांदश च॥६॥ [१]

जुष्टो वाचो भूयासं जुष्टो वाचस्पतये देवि वाक्। यद्वाचो

मधुमृतस्मिन्मा धाः स्वाहा सरस्वत्यै। ऋचा स्तोमः समर्धय
गायत्रेण रथन्तरम्। बृहद्गायत्रवर्तनि। यस्ते द्रुप्सः स्कन्दति
यस्ते अऽशुर्बाहुच्युतो धिषण्योरुपस्थीत्। अध्वर्योर्वा परि यस्ते
पवित्राथ्स्वाहांकृतमिन्द्राय तं जुहोमि। यो द्रुप्सो अऽशुः पंतिः
पृथिव्यां परिवापात् (३२)

पुरोडाशात्करम्भात्। धानासोमान्मन्थिनं इन्द्र शुक्राथ-
स्वाहांकृतमिन्द्राय तं जुहोमि। यस्ते द्रुप्सो मधुमा॒
इन्द्रियावान्थ्स्वाहांकृतः पुनरुप्येति देवान्। दिवः पृथिव्या:
पर्यन्तरिक्षाथ्स्वाहांकृतमिन्द्राय तं जुहोमि। अध्वर्युर्वा ऋत्विजां
प्रथमो युज्यते तेन स्तोमो योक्तव्यं इत्याहुर्वाग्ग्रेगा अग्रं एत्वजुगा
देवेभ्यो यशो मयि दधती प्राणान्पशुषु प्रजां मयि (३३)

च यजमाने चेत्याहु वाचमेव तद्यजमुखे युनक्ति वास्तु वा
एतद्यजस्य क्रियते यद्वहान्गृहीत्वा बहिष्पवमानः सर्पन्ति पराश्चो
हि यन्ति पराचीभिः स्तुवते वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योपं तिष्ठते यज्ञो
वै विष्णुर्यज्ञमेवाकुर्विष्णो त्वं नो अन्तमः शर्म यच्छ सहन्त्य।
प्रते धारा मधुश्वृत उथसं दुहते अक्षितमित्याहु यदेवास्य
शयानस्योपशुष्यति तदेवास्यैतेना प्याययति॥ (३४)

परिवापात्प्रजां मयि दुहते चतुर्दश च॥३॥——————[१०]

अग्निना रुयिमश्ववृत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवत्तमम्॥

गोमा॑ अग्नेऽविमा॑ अश्वी यज्ञो नृवथ्संखा॑ सदुमिदंप्रमृष्यः।
इडांवा॑ ए॒षो अंसुर प्र॒जावा॑न्दीर्घो रुयिः पृथुबुधः सुभावान्॥ आ
प्यायस्वु॑ सं तैः॥ इह त्वष्टारमग्नियं वि॒श्वरूपु॑मुपं ह्ये। अ॒स्माकंमस्तु
केवलः॥ तत्र॒स्तुरीपु॑मधं पोषयि॒लु देवं त्वष्टुर्विं रराणः स्यस्व। यतो
वीरः (३५)

कर्मण्य॑ः सु॒दक्षो यु॒क्तग्रावा॑ जायते देवकामः। शि॒वस्त्व॑ष्टरिहा॑
गंहि॑ विभुः पोषं उत त्मना॑। यज्ञे॑यज्ञे न उद्वा॑। पि॒शङ्गरूपः
सुभरो॑ वयोधाः श्रुष्टी॑ वीरो जायते देवकामः। प्र॒जां त्वष्टा॑ वि॑
ष्यतु॑ नाभिं॑मस्मे अथा॑ देवानामप्येतु॑ पाथः। प्रणो॑ देव्या॑ नो॑
दिवः। पी॒पि॒वा॑सु॑ सरस्वतु॑ः स्तनु॑ यो वि॒श्वदरूशतः। धुक्षी॑महि॑
प्र॒जामिषम्। (३६)

ये तै॑ सरस्व ऊर्मयो॑ मधु॑मन्तो घृतश्चुतः। तेषां॑ ते सुम्रमी॑महे।
यस्य॑ ब्रतं पशवो॑ यन्ति॑ सर्वे॑ यस्य॑ ब्रतमु॑पतिष्ठन्तु॑ आपः। यस्य॑ ब्रते॑
पुष्टिपति॑र्निविष्टस्तः॑ सरस्वन्तु॑मवंसे॑ हुवेम। दिव्य॑ सुपुर्णं वंयु॑सं
बृहन्तं॑मपां गर्भं॑ वृष्टभमोषधीनाम्। अभीपतो॑ वृष्ट्या॑ तुर्पयन्तं॑ तः॑
सरस्वन्तु॑मवंसे॑ हुवेम। सिनी॑वालि॑ पृथुष्टके॑ या॑ देवानामसि॑ स्वसा॑।
जुषस्वं॑ हुव्य- (३७)

माहुंतं॑ प्र॒जां दैवि॑ दिदिष्टि॑ नः। या॑ सुपुणिः॑ स्वङ्गुरि॑
सुषूमा॑ बहु॑सूवरी। तस्य॑ वि॒शपलियै॑ हुविः॑ सिनी॑वाल्यै॑ जुहोतन।

इन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरः। असिंतवर्णं हरयः सुपुर्णा मिहो
वसाना दिवमुत्पत्तन्ति। त आऽवृत्रन्थसदनानि कृत्वाऽऽ-
दित्पृथिवी घृतैर्व्युद्यते। हिरण्यकेशो रजसो विसारेऽहिर्धुनिर्वातं
इव भ्रजीमान्। शुचिभ्राजा उषसो (३८)

नवेदा यशस्वतीरपुस्युवो न सत्याः। आ ते सुपुर्णा अमिनन्त्
एवैः कृष्णो नौनाव वृषभो यदीदम्। शिवाभिर्न स्मयंमाना-
भिरागत्पत्तन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्रा। वाश्रेवं विद्युन्मिमाति वृथं
न माता सिंषक्ति। यदेषां वृष्टिरसंर्जि। पर्वतश्चिन्महिं वृद्धो बिभाय
दिवश्चिन्थानुं रेजत स्वने वै। यत्क्रीडथ मरुत - (३९)

ऋषिमन्त आप॑ इव सप्तियश्चो धवध्वे। अभि क्रन्द स्तनय
गर्भमा धो उदन्वता परि दीया रथैन। दृतिः सु कर्ष विषितं
न्यश्च सुमा भवन्तुद्वता निपादाः। त्वं त्या चिदच्युताग्रे पुशुर्न
यवसे। धामा हृ यत्ते अजर वना वृशन्ति शिक्षसः। अग्रे भूरीणि
तवं जातवेदो देवं स्वधावोऽमृतस्य धामा याश्च (४०)

माया मायिना॑ विश्वमिन्व त्वे पूर्वीः सन्दधुः पृष्ठबन्धो। दिवो
नौ वृष्टिं मरुतो ररीधं प्र पिन्वत् वृष्णो अश्वस्य धाराः। अवडितेन
स्तनयित्वुनेह्यपो निषिद्धन्नसुरः पिता नः। पिन्वन्त्यपो मरुतः
सुदानवः पयो घृतवद्विदथेष्वाभुवः। अत्यु न मिहे वि नयन्ति
वाजिनमुथ्सं दुहन्ति स्तनयन्तुमक्षितम्। उदप्रुतो मरुतस्ताः
इयर्तु वृष्टिं (४१)

ये विश्वे मुरुतो जुनन्ति। क्रोशाति गर्दा कन्यैव तुन्ना पेरु
 तुञ्चाना पत्यैव जाया। घृतेन द्यावापृथिवी मधुना समुक्षतु पयस्वतीः
 कृणुताऽप्य ओषधीः। ऊर्जं च तत्र सुमतिं च पिन्वथ यत्रा नरो
 मरुतः सिंश्वथा मधुं। उदु त्यं चित्रम्। और्वभृगुवच्छुचिमप्रवानुवदा
 हुवे। अग्निः समुद्रवाससम्। आ सुवः सवितुर्यथा भगस्येव
 भुजिः हुवे। अग्निः समुद्रवाससम्। हुवे वातस्वनं कुविं
 पर्जन्यक्रन्धुः सहः। अग्निः समुद्रवाससम्॥ (४२)

वीर इपं हृव्यमुपसौ मरुतश्च वृष्टिं भगस्य द्वादश च॥८॥ [११]

प्रजापतिरकामयतैष तै यज्ञं वै प्रजापतेर्जायमानाः प्राजापत्या यो वा अयथादेवतमिष्ठर्गो निग्राभ्याः
 स्थ यो वै देवां जुष्टोऽग्निना रथ्यमेकादशा॥१॥

प्रजापतिरकामयत प्रजापतेर्जायमाना व्यायच्छन्ते मद्यमिमान्माया मायिनां द्विचत्वारिःशत्॥४२॥

प्रजापतिरकामयताग्निः समुद्रवाससम्॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः
 समाप्तः॥ ३-१॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः ॥

यो वै पर्वमानानामन्वारोहान् विद्वान् यजुतेऽनु पर्वमानाना
रोहति न पर्वमानेभ्योऽवच्छिद्यते श्येनोऽसि गायुत्रछन्दा अनु त्वा
रमे स्वस्ति मा सं पारय सुपुर्णोऽसि त्रिष्टुप्छन्दा अनु त्वा रमे
स्वस्ति मा सं पारय सधांऽसि जगतीछन्दा अनु त्वा रमे स्वस्ति
मा सं पारयेत्याहृते (१)

वै पर्वमानानामन्वारोहास्तान् य एवं विद्वान् यजुतेऽनु
पर्वमानाना रोहति न पर्वमानेभ्योऽवच्छिद्यते यो वै पर्वमानस्य
सन्ततिं वेद सर्वमायुरेति न पुराऽऽयुषः प्रमीयते पशुमान्वति
विन्दते प्रजां पर्वमानस्य ग्रहो गृह्यन्तेऽथ वा अस्यैतेऽगृहीता
द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत्तान् यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पर्वमानं
वि (२)

च्छन्द्यात् तं विच्छिद्यमानमध्यर्योः प्राणोऽनु विच्छिद्येतोप-
यामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभि मृशेदिन्द्राय-
त्वेत्याधवनीयं विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृतं पर्वमानमेव
तथसं तनोति सर्वमायुरेति न पुराऽऽयुषः प्रमीयते पशुमान्वति
विन्दते प्रजाम्॥ (३)

त्रीणि वाव सवंनान्यथं तृतीयः सवंनमवं लुम्पन्त्यन् शु
कुर्वन्ते उपांशुः हुत्वोपांशुपात्रेऽशुमवास्य तं तृतीयसवन्ते-
जपिसृज्याभि षुण्याद्यदा॑प्याययति तेनांशुमद्यादभिषुणोति
तेनर्जीषि सर्वाण्येव तथ्सवंनान्य शुमन्ति शुक्रवन्ति सुमावंद्वीर्याणि
करोति द्वौ संमुद्रौ वितंतावजूर्यौ पुर्यावर्तते जठरेव पादाः। तयोः
पश्यन्तो अति यन्त्यन्यमपश्यन्तः (४)

सेतुनाऽति यन्त्यन्यम्। द्वे द्रधंसी सुतर्ती वस्तु एकः केशी
विश्वा भुवनानि विद्वान्। तिरोधायैत्यसिंतं वसानः शुक्रमा दत्ते
अनुहायं जार्यै। देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत् तदसुरा अकुर्वत् ते देवा
एतं मंहायज्ञमंपश्यन्तमंतन्वताऽग्निहोत्रं ब्रूतमंकुर्वत् तस्माद् द्विव्रतः
स्याद् द्विर्घ्यग्निहोत्रं जुहूति पौर्णमासं यज्ञमंग्रीषोमीयं (५)

पशुमंकुर्वत दाशर्यं यज्ञमाग्नेयं पशुमंकुर्वत वैश्वदेवं
प्रातःसवनमंकुर्वत वरुणप्रधासान्माध्यन्दिनः सवंनः साक-
मेधान्पितृयज्ञं त्र्यम्बकाऽस्तृतीयसवनमंकुर्वत् तमेषामसुरा
यज्ञमन्ववाजिगाः सन्तं नान्ववायन्तेऽब्रुवन्नर्घर्वत्व्या वा इमे देवा
अभूवन्निति तदध्वरस्याध्वरत्वं ततो देवा अभूवन्परासुरा य एवं
विद्वान्यसोमेन् यज्ञते भवत्यात्मना परास्य भ्रातुव्यो भवति॥ (६)

अपश्यन्तोऽग्निषोमीयमात्मना परा त्रीणि च॥३॥ [२]

परिभूग्निं परिभूरिन्द्रं परिभूर्विश्वान् देवान्परिभूर्मा॒॒॑ सुह

ब्रह्मवर्चुसेन् स नः पवस्वं शं गवे शं जनायं शमर्वते शः
राजुन्नोषधीभ्योऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य
ददितारः स्याम। तस्य मे रास्वं तस्य ते भक्षीय तस्य त
इदमुन्मृजे। प्राणायं मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वापानायं व्यानायं
वाचे (७)

दक्षक्रतुभ्यां चक्षुभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथाऽङ् श्रोत्रायाः
ऽऽत्मनेऽङ्गेभ्यु आयुषे वीर्यायु विष्णोरिन्द्रस्य विश्वेषां देवानां
जठरंमसि वर्चोदा मे वर्चसे पवस्व कौऽसि को नामु कस्मै त्वा
कायं त्वा यं त्वा सोमेनार्तीतृपं यं त्वा सोमेनार्मीमदः सुप्रजाः
प्रजयां भूयासः सुवीरो वीरैः सुवर्चु वर्चसा सुपोषः पोषैर्विश्वेभ्यो
मे रूपेभ्यो वर्चोदा - (८)

वर्चसे पवस्वं तस्य मे रास्वं तस्य ते भक्षीय तस्य
त इदमुन्मृजे। बुभूषनवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः
प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृसो भूत्याऽभि पंवते
ब्रह्मवर्चसकामोऽवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव
तर्पयति स एनं तृसो ब्रह्मवर्चसेनाभि पंवत आमयाव्य- (९)

वैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति
स एनं तृस आयुषाऽभि पंवतेऽभिचरन्नवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजा-
पतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृसः प्राणापानाभ्यां वाचो

दंक्षक्रुतुभ्यां चक्षुभ्यां श्रोत्राभ्यामात्मनोऽङ्गेभ्य आयुषोऽन्तरेति
ताजकप्रधन्वति॥ (१०)

वाचे रूपेभ्यो वर्चोदा ओमयावी पञ्चत्वारिंशत्ता॥४॥ [३]

स्प्यः स्वस्तिर्विघ्नः स्वस्तिः परशुर्वेदिः परशुर्नः स्वस्तिः।
यज्ञियां यज्ञकृतः स्थ ते माऽस्मिन् यज्ञ उपं ह्वयध्वमुपं मा द्यावा-
पृथिवी ह्वयेतामुपास्तावः कलशः सोमो अग्निरूपं देवा उपं यज्ञ
उपं मा होत्रा उपहृवे ह्वयन्तां नमोऽग्नये मखुघे मुखस्यं मा यशो-
ऽर्यादित्याहवनीयुमुपं तिष्ठते यज्ञो वै मुखो (११)

यज्ञं वाव स तदहन्तस्मा एव नमस्कृत्यु सदः प्र सर्पत्यात्मनो-
ऽनात्यै नमो रुद्रायं मखुघे नमस्कृत्या मा पाहीत्याग्नीध्रं तस्मा एव
नमस्कृत्यु सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनात्यै नम इन्द्राय मखुघे इन्द्रियं
मे वीर्यं मा निर्वधीरिति होत्रीयमाशिषमेवैतामा शास्त इन्द्रियस्य
वीर्यस्यानिर्धाताय या वै (१२)

देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति यस्ता विद्वान्प्रसर्पति न
सदस्यार्तिमार्च्छति नमोऽग्नये मखुघे इत्याहृता वै देवताः
सदस्यार्तिमार्पयन्ति ता य एवं विद्वान्प्रसर्पति न सदस्यार्तिमार्च्छति
दृढे स्थः शिथिरे समीची माहसस्पातः सूर्यो मा देवो
दिव्यादहसस्पातु वायुरन्तरिक्षा- (१३)

दग्निः पृथिव्या युमः पितृभ्यः सरस्वती मनुष्येभ्यो देवीं द्वारौ मा

मा सन्तासं नमः सदसे नमः सदसस्पतये नमः सखीनां पुरोगाणां
चक्षुषे नमो दिवे नमः पृथिव्या अहै दैधिषव्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने
सीद् यौऽस्मत्पाकंतर उत्त्रिवत् उदुद्धतश्च गेषं पातं मा द्यावापृथिवी
अद्याहुः सदो वै प्रसर्पन्तं (१४)

पितरोऽनु प्र सर्पन्ति त एनमीश्वरा हि सिंतोः सदः प्रसृप्य
दक्षिणार्धं परेक्षेतागन्त पितरः पितृमानुहं युष्माभिर्भूयासः
सुप्रजसो मया यूयं भूयास्तेति तेभ्य एव नमस्कृत्य सदः प्र
सर्पत्यात्मनोऽनार्त्ये॥ (१५)

मुखो वा अन्तरिक्षात्प्रसर्पन्त्रयस्ति शब्दः ॥५॥ [४]

भक्षेहि मा विश दीर्घायुत्वाय शन्तनुत्वाय रायस्पोषाय वर्चसे
सुप्रजास्त्वायेहि वसो पुरोवसो प्रियो मै हृदौऽस्यश्विनोस्त्वा
बाहुभ्याः सध्यासं नृचक्षसं त्वा देव सोम सुचक्षा अव ख्येषं
मन्द्राभिर्भूतिः केतुर्यज्ञानां वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु मन्द्रा
स्वर्वाच्यदितिरनाहतशीर्षी वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यत्वेहि
विश्वचरणे (१६)

शम्भूर्मयोभूः स्वस्ति मा हरिवर्ण प्र चर क्रत्वे दक्षाय
रायस्पोषाय सुवीरतायै मा मा राजन्वि बौभिषो मा मे हार्दि
त्विषा वंधीः। वृषणे शुष्मायाऽयुषे वर्चसे॥ वसुमद्वणस्य सोम
देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायुत्रछन्दस् इन्द्रपीतस्य

नराशः संपीतस्य पि॒तृपी॒तस्य मधु॑मत् उप॑हूतस्योप॑हूतो भक्षयामि
रुद्रवंद्रणस्य सोम देव ते मति॒विदो माध्यन्दिनस्य सवंनस्य
त्रिष्टुप्छन्दस् इन्द्रपीतस्य नराशः संपीतस्य (१७)

पि॒तृपी॒तस्य मधु॑मत् उप॑हूतस्योप॑हूतो भक्षयाम्यादि॒त्यवंद्रणस्य
सोम देव ते मति॒विदस्तृतीयस्य सवंनस्य जगतीछन्दस्
इन्द्रपीतस्य नराशः संपीतस्य पि॒तृपी॒तस्य मधु॑मत् उप॑हूतस्योप॑हूतो
भक्षयामि। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्णियम्। भवा
वाजस्य सङ्गथे। हिन्वं मे गात्रा हरिवो गुणान्मे मा वि तीतृषः।
शिवो मे सप्तरूषीनुपं तिष्ठस्व मा मेऽवाङ्गाभिमतिं (१८)

गाः। अपांम् सोममुमृता॑ अभूमाद॑श्म ज्योतिरविदाम
देवान्। किमस्मान्कृणवदराति॒ः किमु॑ धूर्तिरमृत् मर्त्यस्य।
यन्म आत्मनो॑ मिन्दाभूदग्निस्तत्पुनुराहा॑र्जातवेदा॑ विचर्षणिः।
पुनरुग्निश्वक्षुरदात्पुनुरिन्द्रो॑ बृहस्पतिः। पुनर्मे॑ अश्विना युवं चक्षुरा॑
धत्तमुक्ष्योः। इष्टयजुषस्ते देव सोम स्तुतस्तोमस्य (१९)

शस्तोकथस्य हरिवत् इन्द्रपीतस्य मधु॑मत् उप॑हूतस्योप॑हूतो
भक्षयामि। आपूर्याः स्था मा॑ पूरयत प्रजया॑ च धनेन च। एतत्ते॑
तत् ये च त्वामन्वेतत्ते॑ पितामह प्रपितामहु॑ ये च त्वामन्वत्र॑ पितरो॑
यथाभागं मन्दध्वं नमो॑ वः पितरो॑ रसायु॑ नमो॑ वः पितरः॑ शुष्मायु॑
नमो॑ वः पितरो॑ जीवायु॑ नमो॑ वः पितरः॑

स्वधायै नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरो घोराय पितरो
नमो वो य एतस्मिंलोके स्थ युष्माऽस्तेऽनु यैऽस्मिंलोके मां तेऽनु
य एतस्मिंलोके स्थ यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त यैऽस्मिंलोकैऽहं
तेषां वसिष्ठो भूयासु प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि
ता बभूवा। (२१)

यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयः स्याम पतयो
रयीणाम्। देवकृतस्यैनंसोऽवयजनमसि मनुष्यकृतस्यैनंसोऽ-
वयजनमसि पितृकृतस्यैनंसोऽवयजनमस्युपसु धौतस्य सोम देव
ते नृभिः सुतस्येष्यर्जुपः स्तुतस्तोमस्य शस्तोकथस्य यो भक्षो
अश्वसनिर्यो गोसनिस्तस्य ते पितृभिर्भक्षं कृतस्योपहूतस्योपहूतो
भक्षयामि॥ (२२)

विश्वचरणे त्रिष्टुप्छन्दसु इन्द्रपीतस्य नराशः संपीतस्याति स्तुतस्तोमस्य जीवाय नमो वः पितरो
बभूव चतुश्चत्वारिंशत्ता॥ ७॥ [५]

महीनां पयोऽसि विश्वेषां देवानां तनूरकृध्यासंमद्य पृष्ठतीनां
ग्रहं पृष्ठतीनां ग्रहोऽसि विष्णोरुहृदयमस्येकमिष विष्णुस्त्वाऽनु वि
चक्रमे भूतिर्दध्ना घृतेन वर्धतां तस्य मेषस्य वीतस्य द्रविणमा
गम्याञ्योतिरसि वैश्वानरं पृश्नियै दुग्धं यावती द्यावापृथिवी
महित्वा यावच सुस सिन्ध्यंवो वितुस्थुः। तावन्तमिन्द्र ते (२३)

ग्रहः सुहोर्जा गृहाम्यस्तृतम्। यत्कृष्णशकुनः पृष्ठदाज्यमव-

मृशेच्छुद्रा अंस्य प्रमायुकाः स्युर्यच्छाऽवैमृशेच्छतुष्पादोऽस्य पशवः
प्रमायुकाः स्युर्यथ्स्कन्देद्यज्ञमानः प्रमायुकः स्यात्पशवो वै
पृष्ठदाज्यं पशवो वा एतस्य स्कन्दन्ति यस्य पृष्ठदाज्यः स्कन्दति
यत्पृष्ठदाज्यं पुनर्गृह्णाति पशूनेवास्मै पुनर्गृह्णाति प्राणो वै पृष्ठदाज्यं
प्राणो वा (२४)

एतस्य स्कन्दति यस्य पृष्ठदाज्यः स्कन्दति यत्पृष्ठदाज्यं
पुनर्गृह्णाति प्राणमेवास्मै पुनर्गृह्णाति हिरण्यमवधाय गृह्णात्यमृतं
वै हिरण्यं प्राणः पृष्ठदाज्यममृतमेवास्य प्राणे दंधाति शतमानं
भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यश्वमव
घ्रापयति प्राजापत्यो वा अश्वः प्राजापत्यः प्राणः स्वादेवास्मै योनैः
प्राणं निर्मिमीते वि वा एतस्य यज्ञशिष्ठिद्यते यस्य पृष्ठदाज्यः
स्कन्दति वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णाति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञः सं
तनोति॥ (२५)

ते पृष्ठदाज्यं प्राणो वै योनैः प्राणं द्वाविश्वतिश्च॥ ३॥ [६]

देवं सवितरेतत्ते प्राऽहु तत्प्र चं सुव प्र चं यज् बृहस्पतिर्ब्रह्मा-
ऽयुष्मत्या क्रृचो मा गांत तनूपाथ्साम्नः सत्या चं आशिषेः सन्तु
सत्या आकूतय क्रृतं चं सत्यं चं वदत स्तुत देवस्य सवितुः
प्रसुवे स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जु मह्यः स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य
स्तुतं गम्याच्छुस्त्रस्य शुस्त्र- (२६)

मुस्यूर्जु मह्यः शुस्त्रं दुहामा मा शुस्त्रस्य शुस्त्रं

गंम्यादिन्द्रियावन्तो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम् । सा मे सत्याशीर्देवेषु भूयाद् ब्रह्मवर्चसं मा गंम्यात् । यज्ञो बंभूव स आ बंभूव स प्र जंजे स वावृथे । स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्माऽ अधिपतीन्करोतु वृयङ् स्याम् पतयो रयीणाम् । यज्ञो वा वै (२७)

यज्ञपतिं दुहे यज्ञपतिर्वा यज्ञं दुहे स यः स्तुतशस्त्रयोर्दोहुम-
विद्वान् यज्ञते तं यज्ञो दुहे स इष्टा पापीयान्भवति य एनयोर्दोहु-
विद्वान् यज्ञते स यज्ञं दुहे स इष्टा वसीयान्भवति स्तुतस्य
स्तुतमस्यूर्जं मह्यङ् स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गंम्याच्छस्त्रस्य
शस्त्रमस्यूर्जं मह्यङ् शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गंम्यादित्याहृष
वै स्तुतशस्त्रयोर्दोहुस्तं य एवं विद्वान् यज्ञते दुह एव यज्ञमिष्टा
वसीयान्भवति॥ (२८)

शस्त्रं वै शस्त्रन्दुहन्द्रविशतिश्च॥ ३॥

[७]

श्येनाय पत्वने स्वाहा वटथ्स्वयम्भिगूर्तयु
नमो विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा वटथ्स्वयम्भिगूर्तयु
नमः परिधये जनप्रथनाय स्वाहा वटथ्स्वयम्भिगूर्तयु
नमः ऊर्जे होत्राणाङ् स्वाहा वटथ्स्वयम्भिगूर्तयु
नमः पयसे होत्राणाङ् स्वाहा वटथ्स्वयम्भिगूर्तयु
नमः प्रजापतये मनवे स्वाहा वटथ्स्वयम्भिगूर्तयु
नमः क्रतमृतपाः सुवर्तदथ्स्वाहा वटथ्स्वयम्भिगूर्तयु

न मंस्तृम्पन्ता॑ होत्रा॒ मधो॑र्धृतस्यं युज्ञपति॑मृष्यं एनंसा- (२९)

इहः। प्रजा निर्भक्ता अनुत्प्यमाना मधुव्यौ स्तोकावप्तौ रराधा। सं नस्ताभ्यां सृजतु विश्वकर्मा घोरा ऋषयो नमो अस्त्वेभ्यः। चक्षुषं एषां मनंसश्च सुन्धौ बृहस्पतये महि॑ पद्मुमन्नमः। नमो विश्वकर्मणे स उं पात्वस्मान्नन्यान्सोमुपान्मन्यमानः। प्राणस्यं विद्वान्स्मैरे न धीरं एनंश्वकृवान्महि॑ बुद्धं एषाम्। तं विश्वकर्मन् (३०)

प्र मुश्चा स्वस्तये ये भक्षयन्तो न वसून्यानृहः। यानग्रयोऽन्वतप्यन्त धिष्ठिंया इयं तेषांमवया दुरिष्टै स्विष्टिं नस्तां कृणोतु विश्वकर्मा। नमः पितृभ्यो अभि ये नो अख्यन् यज्ञकृतो यज्ञकामाः सुदेवा अंकामा वो दक्षिणां न नीनिम् मा नुस्तस्मादेनंसः पापयिष्ट। यावन्तो वै संदस्यास्ते सर्वे दक्षिण्यास्तेभ्यो यो दक्षिणां न (३१)

नयेदैभ्यो वृश्येत् यद्वैश्वकर्मणानि॑ जुहोति॑ सदस्यानेव तत्प्रीणात्यस्मे देवासो वपुषे चिकिथ्सत् यमाशिरा॑ दम्पती वाममंशजुतः। पुमान्मुत्रो जायते विन्दते॑ वस्वथ विश्वे अरुपा एधते गृहः। आशीर्दया दम्पती वाममंशजुतामरिष्टो रायः सचता॑ समोकसा। य आसिंचुर्भसन्दुर्गं कुम्या सुहेष्टेन् यामन्नमति॑ जहातु सः। सुर्पिर्गीवी (३२)

पीवर्यस्य जाया पीवानः पुत्रा अकृशासो अस्य। सुहजानिर्यः

सुमखस्यमान् इन्द्रायाशिरः सुह कुम्भाऽदात्। आशीर्म ऊर्जमुत
सुप्रजास्त्वमिष्ठ दधातु द्रविणः सर्वर्चसम्। सञ्जयन्केत्राणि सहसा-
ऽहमिन्द्र कृष्णानो अन्या अधरान्धसुपत्नान्। भूतमसि भूते मा-
धा मुखमसि मुखं भूयासं द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परि गृह्णामि विश्वे
त्वा देवा वैश्वानुराः (३३)

प्र च्यावयन्तु दिवि देवां दृहन्तरिक्षे वयांसि पृथिव्यां
पार्थिवान्धुवं ध्रुवेण हविषाऽव सोमं नयामसि। यथा नः
सर्वमिञ्जगदयक्षमः सुमना असत्। यथा न इन्द्र इद्विशः
केवलीः सर्वाः समनसः करत्। यथा नः सर्वा इद्विशोऽस्माकं
केवलीरसन्न॥ (३४)

एनसा विश्वकर्मन् यो दक्षिणां न सर्पिर्ग्रीवी वैश्वानराश्वत्वारिःशब्दः॥६॥ [८]

यद्वै होताऽध्यर्युमभ्याहृयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयत्युक्थशा-
इत्याह प्रातःसवनं प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यक्षराणि त्रिपदो गायत्री
गायत्रं प्रातःसवनं गायत्रियैव प्रातःसवने वज्रमन्तर्धत्त उक्थं
वाचीत्याह माध्यन्दिनः सवनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यक्षराणि
चतुष्पदा त्रिष्टुप्रैष्टुभु माध्यन्दिनः सवनं त्रिष्टुभैव माध्यन्दिने सवने
वज्रमन्तर्धत्त - (३५)

उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं प्रतिगीर्य सृसैतान्यक्षराणि
सृसपदा शक्तरी शाक्तरो वज्रो वज्रैव तृतीयसवने वज्रमन्तर्धत्ते

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अंधुर्युः स्याद्यो यथासवनं प्रतिगरे छन्दोऽसि सम्पादयेत्तेजः प्रातःसवन आत्मन्दर्धीतेन्द्रियं माध्यन्दिने सवने पशूङ्स्तृतीयसवन इत्युक्थंशा इत्याह प्रातःसवनं प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यक्षराणि (३६)

त्रिपदा गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवन एव प्रतिगरे छन्दोऽसि सम्पादयत्यथो तेजो वै गायत्री तेजः प्रातःसवनं तेजः एव प्रातःसवन आत्मन्धत्त उक्थं वाचीत्याह माध्यन्दिनः सवनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुतैष्टुभुं माध्यन्दिनः सवनं माध्यन्दिन एव सवने प्रतिगरे छन्दोऽसि सम्पादयत्यथो इन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियं माध्यन्दिनः सवन- (३७)

मिन्द्रियमेव माध्यन्दिने सवनं आत्मन्धत्त उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं प्रतिगीर्य सतैतान्यक्षराणि सप्तपदा शक्तरी शाक्तराः पशवो जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवन एव प्रतिगरे छन्दोऽसि सम्पादयत्यथो पशवो वै जगती पशवस्तृतीयसवनं पशुनेव तृतीयसवन आत्मन्धत्ते यद्वै होतोऽधुर्युमभ्याहृयत आव्यमस्मिन्दधाति तद्यन्ना (३८)

उपहनीत पुरास्य संवथ्सराद्गृह आ वैवीरञ्छोऽसा मोदं इवेति प्रत्याहृयते तेनैव तदपं हते यथा वा आयतां प्रतीक्षत एवमधुर्युः प्रतिगुरं प्रतीक्षते यदभिप्रतिगृणीयाद्यथायतया समृच्छते तादृगेव तद्यदर्घुर्चालुप्येत् यथा धावन्द्यो हीयते तादृगेव

तत्प्रबाहुग्वा कृत्विजामुद्दीथा उद्दीथ एवोद्भातृणा- (३९)

मृचः प्रेणव उक्थशः सिना॑ प्रतिगरो॒ध्वर्यूणां य एवं
विद्वान्प्रतिगृणात्यन्नाद एव भवत्यास्य प्रजायाँ वाजी जायत इयं
वै होतासावध्वर्युर्यदासीनः शः सत्यस्या एव तद्वोता नैत्यास्त इव
हीयमथो इमामेव तेन यजमानो दुहे यत्तिष्ठन्प्रतिगृणात्यमुष्या॑
एव तदध्वर्युर्नेति (४०)

तिष्ठतीव ह्यसावथो अमूमेव तेन यजमानो दुहे यदासीनः
शः सति तस्मादितःप्रदानं देवा उपं जीवन्ति यत्तिष्ठन्प्रतिगृणाति
तस्मादमुतःप्रदानं मनुष्या॑ उपं जीवन्ति यत्प्राङ्मासीनः शः सति
प्रत्यज्ञिष्ठन्प्रतिगृणाति तस्मात्प्राचीन रेतो धीयते प्रतीर्चीः प्रजा॑
जायन्ते यद्वै होताध्वर्युर्यमभ्याहृयते वज्रमेनमभि प्रवर्तयति पराङ्मा॑
वर्तते वज्रमेव तत्रि करोति॥ (४१)

सर्वने वज्रमन्तर्थते त्रीण्येतान्यक्षराणीन्द्रियं मार्यन्दिनः सर्वनन्नोद्भातृणामध्वर्युर्नेति वर्तयत्यष्टौ

च॥७॥

[१]

उपयामगृहीतोऽसि वाक्षुसदसि वाक्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य
यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णाम्युपयामगृहीतोऽस्यृत्सदसि
चक्षुप्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां
गृह्णाम्युपयामगृहीतोऽसि श्रुत्सदसि श्रोत्रपाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य
यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णामि देवेभ्यस्त्वा विश्वदेवेभ्यस्त्वा

विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो विष्णांवुरुक्रमैष ते सोमस्तः रक्षस्व (४२)

तं तै दुश्क्षां मावं ख्यन्मयि वसुः पुरोवसुर्वक्ष्या वाचं मे पाहि मयि वसुर्विद्वसुशक्षुप्पाशक्षुर्मे पाहि मयि वसुः संयद्वसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पाहि भूरसि श्रेष्ठो रश्मीनां प्राणपाः प्राणं मै पाहि धूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामपानपा अपानं मै पाहि यो न इन्द्रवायू मित्रावरुणावश्विनावभिदासंति भ्रातृव्य उत्पिपीते शुभस्पती इदमहं तमधरं पादयामि यथैन्द्राहमुत्तमश्वेतयानि॥ (४३)

रक्षस्व भ्रातृव्यमयौदश च॥२॥ [१०]

प्र सो अग्ने तवेतिभिः सुवीराभिस्तरति वाजकर्मभिः। यस्य त्वः सख्यमाविथ। प्र होत्रै पूर्व्यं वचोऽग्नये भरता बृहत्। विपां ज्योतीःषि बिप्रते न वेधसैः। अग्ने त्री ते वाजिनां त्री पृथस्थां तिस्रस्ते जिह्वा क्रतजात पूर्वीः। तिस्र उ ते तुनुवौ देववातास्ताभिर्नः पाहि गिरे अप्रयुच्छन्न। सं वां कर्मणा समिषा (४४)

हिनोमीन्द्राविष्णू अपसस्पारे अस्या जुषेथां यज्ञं द्रविणं च धत्तमरिष्टैर्नः पथिभिः पारयन्ता। उभा जिंग्यथुर्न परा जयेथे न परा जिग्ये कतुरश्चनैनोः। इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथाम्। त्रीण्यायूःषि तवं जातवेदस्तिस्र आजानीरुषसंस्ते अग्ने। ताभिर्देवानामवौ यक्षि विद्वानथा (४५)

भव यजमानाय शं योः। अग्निस्त्रीणि त्रिधातून्या क्षेति विदथा

कविः। स त्रीऽरेकादशा॒ इह। यक्षंच पिप्रयंच नो विप्रो दूतः
परिष्कृतः। नभन्तामन्युके समे। इन्द्राविष्णू दृ॒हिताः शम्बरस्य
नव पुरो नवतिं च शब्दिष्टम्। शतं वर्चिनः सहस्रं च साक॒॑ हथो
अंप्रत्यसुरस्य वीरान्। उत माता महिषमन्वेनदमी त्वा जहति
पुत्र देवाः। अथोब्रवीद्वृत्रमिन्द्रो हनिष्यन्धसखे विष्णो वितुरं वि
क्रमस्व॥ (४६)

इषाऽथ त्वा त्रयोदश च॥३॥ [११]

यो वै परमानानांत्रीणि परिभूः स्फः स्वस्तिर्भक्षेहि महीनां पर्योऽसि देवं सवितरेतत्ते॑ श्येनायु यद्वै
होतोंपयाम् गृहीतोऽसि वाक्षसत्प्र सो अंग्र एकादश॥११॥

यो वै स्फः स्वस्ति॑ स्वधायै नमः प्र मुञ्च तिष्ठतीव यद्वत्वारिष्ठशत॥४६॥

यो वै परमानानां वि क्रमस्व॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः
समाप्तः॥३-२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

अग्ने तेजस्विन्तेजुस्वी त्वं देवेषु भूयास्तेजस्वन्तं मामायुष्मन्तं
 वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु दीक्षायै च त्वा तपसश्च तेजसे जुहोमि
 तेजोविदंसि तेजो मा मा हांसीन्माऽहं तेजो हासिषं मा मां तेजो
 हासीदिन्द्रौजस्विन्नोजुस्वी त्वं देवेषु भूया ओजस्वन्तं मामायुष्मन्तं
 वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु ब्रह्मणश्च त्वा क्षत्रस्य चौ- (१)

जसे जुहोम्योजोविदस्योजो मा मा हांसीन्माऽहमोजो
 हासिषं मा मामोजो हासीथ्मूर्य भ्राजस्विन्नाजुस्वी त्वं देवेषु
 भूया भ्राजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु वायोश्च
 त्वाऽपां च भ्राजसे जुहोमि सुवर्विदंसि सुवर्मा मा हांसीन्मा-
 ऽहः सुवर्हासिषं मा माः सुवर्हासीन्मयि मेधां मयि प्रजां
 मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्रौ इन्द्रियं दधातु
 मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥ (२)

क्षत्रस्य च मयि त्रयोविश्शतिश्च॥२॥ [१]

वायुर्हिङ्कर्ताऽग्निः प्रस्तोता प्रजापतिः साम् बृहस्पतिरुद्ग्राता
 विश्वे देवा उपग्रातारो मुरुतः प्रतिहृतर् इन्द्रो निधनं ते देवाः
 प्राणभृतः प्राणं मयि दधत्वेतद्वै सर्वमध्वर्युरुपाकुर्वन्नुद्ग्रातभ्यं

उपाकरोति ते देवाः प्राणभृतः प्राणं मयि दधुत्वित्याहैतदेव
सर्वमात्मन्धत्त इडा देवहूर्मनुर्यज्ञनीर्बृहस्पतिरुक्थामदानि
शः सिषुद् विश्वे देवाः (३)

सूक्तवाचः पृथिवि मातुर्मा मा हि सीर्मधु मनिष्ये मधु
जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमर्ती देवेभ्यो
वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
पितरोऽनु मदन्तु॥ (४)

शः सिषुद्विश्वे देवा अष्टाविंशतिश्च॥ २॥ [२]

वस्त्वा प्र वृहन्तु गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः प्रियं पाथ
उपैहि रुद्रास्त्वा प्र वृहन्तु त्रैष्टुभेनु छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथ
उपैद्यादित्यास्त्वा प्र वृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियं
पाथ उपैहि मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि भन्दनासु कोतनासु
नूतनासु रेशीषु मेषीषु वाशीषु विश्वभृथ्मु माधवीषु ककुहासु
शक्वरीषु (५)

शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णाम्यहो
रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिः। आऽस्मिन्नुग्रा अचुच्यवुर्दिवो धारा
असश्रता। ककुहः रूपं वृषभस्य रोचते बृहस्मोः सोमस्य
पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। यत्ते सोमादाभ्यु नाम जागृति तस्मै
ते सोम सोमाय स्वाहोशिक्खं दैव सोम गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः (६)

प्रियं पाथो अर्पीहि वशी त्वं देव सोम त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य
 प्रियं पाथो अर्पीह्यस्मथ्संखा त्वं देव सोम जागतेन छन्दसा
 विश्वेषां देवानां प्रियं पाथो अर्पीह्या नः प्राण एतु परावत्
 आन्तरिक्षाद्विवस्परि। आयुः पृथिव्या अध्यमृतमसि प्राणाय त्वा।
 इन्द्राश्च मे वर्चः कृणुतां वर्चः सोमो बृहस्पतिः। वर्चो मे विश्वे
 देवा वर्चो मे धत्तमश्चिना। दधन्वे वा यदीमनु वोचद्वह्याणि वेरु
 तत्। परि विश्वानि काव्यां नेमिश्वकर्मिवाभवत्॥ (७)

शक्तरीज्यवृहस्पतिः पञ्चविंशतिश्च॥ ३॥

[३]

एतद्वा अपां नामधेयं गुह्यं यदाधावा मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा
 धूनोमीत्याहापामेव नामधेयेन गुह्येन दिवो वृष्टिमवं रुन्धे शुक्रं
 ते शुक्रेण गृह्णामीत्याहैतद्वा अहो रूपं यद्रात्रिः सूर्यस्य रश्मयो
 वृष्ट्यां ईशतेऽहं एव रूपेण सूर्यस्य रश्मिर्दिवो वृष्टिं च्यावयत्या-
 ऽस्मिन्नुग्रा - (८)

अंचुच्यवुरित्याह यथायजुरेवैतत्कुह॑ रूपं वृष्टमस्य रोचते
 बृहदित्याहैतद्वा अस्य ककुह॑ रूपं यद्वृष्टीं रूपेणैव वृष्टिमवं रुन्धे
 यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्याहैष ह॑ वै हृविषां हृविर्यजति
 योऽदाभ्यं गृहीत्वा सोमाय जुहोति परा वा एतस्याऽयुः प्राण
 एति (९)

योऽशुं गृह्णात्या नः प्राण एतु परावत् इत्याहाऽयुरेव

प्राणमात्मन्धत्तेऽमृतमसि प्राणाय त्वेति हिरण्यमभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः प्राणोऽमृतैनैवाऽयुरात्मन्धत्ते शतमानं भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिये आयुष्येन्द्रिये प्रति तिष्ठत्युप उप स्पृशति भेषजं वा आपो भेषजमेव कुरुते॥ (१०)

उग्रा पुत्यापुश्चाणि च॥३॥

[४]

वायुरसि प्राणो नाम सवितुराधिपत्येऽपानं मै दाशक्षुरसि श्रोत्रं नाम धातुराधिपत्य आयुर्मे दा रूपमसि वर्णो नाम बृहस्पतेराधिपत्ये प्रजां मै दा ऋतमसि सत्यं नामेन्द्रस्याऽधिपत्ये क्षत्रं मै दा भूतमसि भव्यं नाम पितृणामाधिपत्येऽपामोषधीनां गर्भं धा ऋतस्य त्वा व्योमन ऋतस्य (११)

त्वा विभूमन ऋतस्य त्वा विधर्मण ऋतस्य त्वा सत्यायुर्तस्य त्वा ज्योतिषे प्रजापतिर्विराजमपश्यत्तयो भूतं च भव्यं चासृजत तामृषिभ्यस्तिरोऽदधात्तां जमदग्निस्तपसाऽपश्यत्तया वै स पृश्जीन्कामानसृजत तत्पृश्जीनां पृश्जित्वं यत्पृश्जयो गृह्यन्ते पृश्जीनेव तैः कामान् यजमानोऽवं रुन्धे वायुरसि प्राणो (१२)

नामेत्याह प्राणापानावेवावं रुन्धे चक्षुरसि श्रोत्रं नामेत्याहाऽयुरेवावं रुन्धे रूपमसि वर्णो नामेत्याह प्रजामेवावं रुन्धे ऋतमसि सत्यं नामेत्याह क्षत्रमेवावं रुन्धे भूतमसि भव्यं नामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनां गर्भः पशूनेवा- (१३)

इवं रुन्ध एतावद्वै पुरुषं पुरितस्तदेवावं रुन्ध क्रृतस्यं
त्वा व्योमन् इत्याहेयं वा क्रृतस्य व्योमेमामेवाभि जंयत्यृतस्यं
त्वा विभूमन् इत्याहान्तरिक्षं वा क्रृतस्य विभूमान्तरिक्षमेवाभि
जंयत्यृतस्यं त्वा विधर्मण् इत्याहु द्यौर्वा क्रृतस्य विधर्म दिवमेवाभि
जंयत्यृतस्यं (१४)

त्वा सत्यायेत्याहु दिशो वा क्रृतस्यं सत्यं दिशं पुवाभि
जंयत्यृतस्यं त्वा ज्योतिष इत्याह सुवर्गो वै लोक क्रृतस्य ज्योतिः
सुवर्गमेव लोकमभि जंयत्येतावन्तो वै देवलोकास्तानेवाभि जंयति
दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराङ्गन्ते विराङ्गिराज्येवान्नाद्ये प्रति
तिष्ठति॥ (१५)

व्योमन् क्रृतस्यं प्राणः पश्चनेव विधर्म दिवमेवाभि जंयत्यृतस्यं पद्मत्वारिष्शच॥५॥——[५]

देवा वै यद्यज्ञेन नावारुन्धत तत्परैरवारुन्धत तत्पराणां
परत्वं यत्परे गृह्यन्ते यदेव यज्ञेन नावरुन्धे तस्यावरुच्छ्वै यं
प्रथमं गृह्णातीममेव तेन लोकमभि जंयति यं द्वितीयमन्तरिक्षं
तेन यं तृतीयममुमेव तेन लोकमभि जंयति यदेते गृह्यन्ते पुषां
लोकानामभिजित्या - (१६)

उत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाश्चौ गृह्यन्तेऽभिजित्यैवेमाँलोकान्पुनरिमं
लोकं प्रत्यवरोहन्ति यत्पूर्वेष्वहःस्वितः परांश्चौ गृह्यन्ते तस्मादितः
परांश्च इमे लोका यदुत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाश्चौ गृह्यन्ते तस्माद्मुतो-
ऽर्वाश्च इमे लोकास्तस्माददयांतयाम्नो लोकान्मनुष्यां उप-

जीवन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्माऽस्त्यादुच्च ओषधयः
सम्भवन्त्योषधयो (१७)

मनुष्याणामन्त्रे प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्त इति
परानन्विति ब्रूयाद्गृह्णात्युच्चस्त्वौषधीभ्यो गृह्णामीति तस्मादुच्च
ओषधयः सम्भवन्ति यद्गृह्णात्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो गृह्णामीति
तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्त्रं यद्गृह्णाति प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये
गृह्णामीति तस्मात्प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्ते॥ (१८)

अभिजित्या ओषधयोऽष्टाचत्वारि०शब्दः॥ ३॥

[६]

प्रजापतिर्देवासुरानसृजत तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञं छन्दाऽसि
ते विष्वश्चो व्यक्तामन्थसोऽसुराननु यज्ञोऽपाक्रामद्यज्ञं छन्दाऽसि
ते देवा अमन्यन्तामी वा इदमभूवन् यद्वयः स्म इति ते
प्रजापतिमुपाधावन्थसोऽब्रवीत्प्रजापतिशछन्दसां वीर्यमादाय तद्वः
प्रदास्यामीति स छन्दसां वीर्य- (१९)

मादाय तदैभ्यः प्रायच्छुतदनु छन्दाऽस्यपाक्रामञ्चन्दाऽसि
यज्ञस्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं छन्दसां वीर्य वेदाऽऽ-
श्रावयास्तु श्रौषुङ्ग्यज् ये यजामहे वषट्कारो भवत्यात्मना परा॒स्य
भ्रातृव्यो भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै कमध्वर्युरा श्रावयतीति
छन्दसां वीर्यायेति ब्रूयादेतद्वै (२०)

छन्दसां वीर्यमा श्राव्यास्तु श्रौषुङ्ग्यज् ये यजामहे वषद्धारो
य एवं वेद सर्वीर्यैरेव छन्दोभिरर्चति यत्किं चार्चति यदिन्द्रो
वृत्रमहंत्रमेध्यं तद्यद्यतीनपावपदमेध्यं तदथ कस्मादैन्द्रो यज्ञ आ
सङ्स्थातोरित्याहुरिन्द्रस्य वा एषा यज्ञियां तनूर्यद्यज्ञस्तामेव
तद्यंजन्ति य एवं वेदोपैनं यज्ञो नमति॥ (२१)

स छन्दसां वीर्यं वा एव तदृष्टौ च॥३॥ [७]

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं
पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभि रक्षतादिमम्। आ वृश्यते वा
एतद्यज्ञमानोऽग्निभ्यां यदेनयोः शृतुङ्गत्याथान्यत्रावभृथमवैत्यायुर्दा
अग्ने हविषो जुषाण इत्यवभृथमवैष्यञ्जुहुयादाहत्यैवैनौ शमयति
नार्तिमाच्छ्वति यज्ञमानो यत्कुर्सीद्- (२२)

मप्रतीत्तं मयि येन यमस्य बलिना चरामि। इहैव सन्निरखदये
तदेतत्तदग्ने अनृणो भवामि। विश्वलोप विश्वदावस्य त्वाऽऽ-
सञ्जुहोम्युग्धादेकोऽहुतादेकः समसुनादेकः। ते नः कृणवन्तु
भेषजः सदः सहो वरेण्यम्। अयं नो नभंसा पुरः सुङ्गस्फानो
अभि रक्षतु। गृहाणामसमत्यै बुहवो नो गृहा असन्न। स त्वं
नो (२३)

नभसस्पत् ऊर्जं नो धेहि भद्रया॥ पुनर्नो नष्टमा कृधि
पुनर्नो रुयिमा कृधि। देवं सङ्स्फान सहस्रपोषस्येशिषे स नो

रास्वाज्यानि॑ रायस्पोष॑ सुवीर्य॑ संवथ्सरीणा॒ स्वस्तिम्।
अग्निर्वाव यम इयं यमी कुसीदं वा एतद्युमस्य यजमान आ दत्ते
यदोषधीभिर्वेदि॒ स्तृणाति॒ यदनुपौष्य प्रयायाद्वैवबुद्धमैन- (२४)

ममुष्मिल्लोके नैनीयेरन् यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयीत्युपौषतीहैव
सन् युमं कुसीदं निरवदायानृणः सुवर्गं लोकमैति॒ यदि॒ मिश्रमिव
चरेदञ्जलिना॒ सकून्प्रदाव्ये जुहुयादेष वा अग्निर्वैश्वानुरो यत्प्रदाव्यः
स एवैन॒ स्वदयुत्यहा॑ विधान्यामेकाष्टकायामपूपं चतुःशरावं पृक्का
प्रातरेतेन॒ कक्षमुपौषेद्यदि॒ (२५)

दहृति॒ पुण्यसम॑ भवति॒ यदि॒ न दहृति॒ पापसममेतेन॑
ह स्म् वा ऋषयः पुरा विज्ञानेन॑ दीर्घसृत्रमुप॑ यन्ति॒ यो वा
उपद्रष्टारमुपश्रोतारमनुख्यातारं विद्वान् यजते॒ सममुष्मिल्लोक
इष्टापूर्तेन॑ गच्छतेऽग्निर्वा॑ उपद्रष्टा वायुरुपश्रोताऽऽदित्योऽनुख्याता॑
तान् य एवं विद्वान् यजते॒ सममुष्मिल्लोक इष्टापूर्तेन॑ गच्छतेऽयं
नो नभसा पुरा॑ (२६)

इत्याहाऽग्निर्वै नभसा पुरोऽग्निमेव तदाहृतमै॒ गोपायेति॒ स
त्वं नो नभसस्पतु॑ इत्याह वायुर्वै नभसस्पतिर्वयुमेव तदाहृतमै॒
गोपायेति॒ देवं सङ्स्फानेत्याहासौ वा आदित्यो देवः सङ्स्फानं
आदित्यमेव तदाहृतमै॒ गोपायेति॑॥ (२७)

कुर्सीदन्त्वं एनमोषेद्यदिं पुर आंदित्यमेव तदाहृतन्मे गोपायेति॥६॥ [८]

एतं युवानं परि वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्वरत प्रियेण। मा नः
शास जनुषां सुभागा रायस्पोर्षेण समिषा मंदेम। नमो महिम्न उत
चक्षुषे ते मरुतां पितुस्तदुहं गृणामि। अनु मन्यस्व सुयजां यजाम
जुष्टं देवानांमिदमस्तु हव्यम्। देवानांमेष उपनाह आसीदुपां गर्भ
ओषधीषु न्यक्तः। सोमस्य द्रुपसमवृणीत पूषा (२८)

बृहन्नद्रिरभवत्तदेषाम्। पिता वृथ्सानां पतिरघ्नियानामथो पिता
महृतां गर्गराणाम्। वृथ्सो जुरायु प्रतिधुक्पीयूष आमिक्षा मस्तु
घृतमस्य रेतः। त्वां गावोऽवृणत राज्यायु त्वां हवन्त मरुतः
स्वर्काः। वर्षन्दक्षत्रस्य कुकुभिं शिश्रियाणस्ततो न उग्रो वि भंजा
वसूनि। व्यद्धेन वा एष पशुनां यजते यस्यैतानि न क्रियन्ते एष
हु त्वै समद्धेन यजते यस्यैतानि क्रियन्ते॥ (२९)

पूषा क्रियन्ते एषोऽष्टौ चं॥२॥ [९]

सूर्यो देवो दिविषद्यो धाता क्षत्राय वायुः प्रजाभ्यः।
बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये ज्योतिष्मतीं जुहोतु। यस्यास्ते
हरितो गर्भोऽथो योनिरहिरण्यर्थो। अङ्गान्यहुता यस्यै तां देवैः
समंजीगमम्। आ वर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्रं नर्दबुदा
भूम्याश्वतसः प्रदिशस्ताभिरा वर्तया पुनः। वि तै भिनद्वि तकरीं
वि योनिं वि गेवीन्यौ। वि (३०)

मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जुरायुं च। ब्रह्मस्ते अस्तु बालिति।
 उरुद्रफ्सो विश्वरूपं इन्दुः पवमानो धीरं आनञ्जं गर्भम्। एकंपदी
 द्विपदीं त्रिपदीं चतुष्पदीं पञ्चपदीं षट्पदीं सप्तपद्मापदीं भुवनानुं
 प्रथतां त्रिपदीं स्वाहा०। मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम्।
 पिपृतां नो भरीमभिः॥ (३१)

गुवान्यौ वि चतुश्चत्वारि ९शत्ता॥२॥ [१०]

इदं वामास्ये हुविः प्रियमिन्द्राबृहस्पती। उक्थं मदंश्व
 शस्यते। अयं वां परिं पिच्यते सोमं इन्द्राबृहस्पती। चारुर्मदाय
 पीतयै। अस्मे इन्द्राबृहस्पती रुयिं धंत्त ९ शतग्विनम्। अश्वावन्त ९
 सहस्रिणम्। बृहस्पतिर्नः परिं पातु पश्चादुत्तरस्मादधरादघायोः।
 इन्द्रः पुरस्तादुत मध्युतो नः सखा सखिभ्यो वरिंवः कृणोतु। वि
 ते विष्वग्वातंजूतासो अग्ने भामासः (३२)

शुचे शुचयश्चरन्ति। तुविम्रक्षासो दिव्या नवंगवा वना वनन्ति
 धृषुता रुजन्तः। त्वामग्ने मानुषीरीडते विशो होत्राविदं विविचि ९
 रत्नधातमम्। गुहा सन्त ९ सुभग विश्वदरशतं तुविष्मणस ९ सुयजं
 घृतश्रियम्। धाता ददातु नो रुयिमीशानो जगत्स्पतिः। स नः
 पूर्णेन वावनत्। धाता प्रजाया उत राय ईशे धातेदं विश्वं भुवनं
 जजान। धाता पुत्रं यजमानाय दाता (३३)

तस्मा उ हुव्यं घृतवद्विधेम। धाता ददातु नो रुयिं प्राचीं

जीवातुमक्षिताम्। वयं देवस्यै धीमहि सुमतिः सत्यराधसः। धाता
ददातु दाशुषे वसूनि प्रजाकामाय मीढुषे दुरोणे। तस्मै देवा
अमृताः सं व्ययन्तां विश्वे देवासो अदितिः सजोषाः। अनु नो-
ऽद्यानुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यताम्। अग्निश्च हव्यवाहनो भवतां दाशुषे
मयः। अन्विदनुमते त्वं (३४)

मन्यासै शं चं नः कृधि। क्रत्वे दक्षाय नो हिनु प्रण आयूषि
तारिषः। अनु मन्यतामनुमन्यमाना प्रजावन्तः रयिमक्षीयमाणम्।
तस्यै वयः हेडंसि माऽपि भूम् सा नौ देवी सुहवा शर्म यच्छतु।
यस्यामिदं प्रदिशि यद्विरोचतेऽनुमतिं प्रति भूषन्त्यायवः। यस्या
उपस्थ उर्वन्तरिक्षं सा नौ देवी सुहवा शर्म यच्छतु। (३५)

रुकामुहः सुहवाः सुषुती हुवे शृणोतु नः सुभगा
बोधतु त्मना॥ सीव्यत्वपः सूच्याऽच्छिद्यमानया ददातु वीरः
शतदायमुक्थ्यम्। यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि
दाशुषे वसूनि। ताभिर्नो अद्य सुमना उपाग्निः सहस्रपोषः
सुभगे रराणा। सिनीवालि या सुपाणिः। कुहूमुहः सुभगा
विद्युनापसमस्मिन् यज्ञे सुहवां जोहवीमि। सा नौ ददातु श्रवणं
पितृणां तस्यास्ते देवि हविषां विधेम। कुहूर्देवानाममृतस्य पली
हव्या नो अस्य हविषश्चिकेतु। सं दाशुषे किरतु भूरि वामः
रायस्पोषं चिकितुषे दधातु॥ (३६)

भामांसो दाता त्वमन्तरिक्षे रुप सा नौ देवी सुहवा शर्म यच्छतु श्रवणं चतुर्विशतिश्च॥५॥ [११]

अग्ने तेजस्विन्वायुर्बस्त्वैतद्वा अपां वायुरसि प्राणो नाम देवा वै यद्यज्ञेन न प्रजापतिर्देवासुरानायुर्दा
एतं युवान् सूर्यो देव इदं वासेकांदश॥११॥

अग्ने तेजस्विन्वायुरसि छन्दसां वीर्यं मातरं च पद्मिशत्॥३६॥

अग्ने तेजस्विश्चिकितुर्वै दधातु॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः
समाप्तः॥३-३॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

वि वा एतस्य यज्ञं क्रेष्यते यस्य हृविरतिरिच्यते सूर्यो देवो
दिविषभ्य इत्याहू बृहस्पतिना चैवास्य प्रजापतिना च यज्ञस्य
व्यृद्धमपि वपति रक्षाऽस्मि वा एतत्पशुः संचन्ते यदेकदेवत्य
आलंब्यो भूयाभ्वति यस्यास्ते हरितो गर्भ इत्याहू देवत्रैवैना
गमयति रक्षसामपहत्या आ वर्तन वर्तयेत्याहू (१)

ब्रह्मणैवैनमा वर्तयति वि ते भिन्ने तकरीमित्याह
यथायजुरेवैतदुरुद्रप्तसो विश्वरूप इन्दुरित्याह प्रजा वै पशव
इन्दुः प्रजयैवैन पशुभिः समर्धयति दिवं वै यज्ञस्य व्यृद्धं गच्छति
पृथिवीमतिरिक्तं तद्यन्ते शमयेदार्तिमाच्छृद्यजंमानो मुही द्यौः
पृथिवी च न इत्या- (२)

हृ द्यावापृथिवीभ्यामेव यज्ञस्य व्यृद्धं चातिरिक्तं च
शमयति नार्तिमाच्छृति यजंमानो भस्मनाऽभि समूहति
स्वगाकृत्या अथो अनयोर्वा एष गर्भोऽनयोरैवै दधाति
यदेवद्येदति तद्रेचयेद्यन्नावद्येत्पशोरालंब्यस्य नावं द्येत्पुरस्तान्नाभ्यां
अन्यदेवद्येदुपरिष्टादन्यत्पुरस्ताद्वै नाभ्यै (३)

प्राण उपरिष्टादपानो यावानेव पशुस्तस्याव द्यति विष्णवे

शिपिविष्टाय जुहोति यद्वै यज्ञस्यांतिरिच्यते यः पशोर्भूमा या
पुष्टिस्तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्त एवातिरिक्तं दधात्यतिरिक्तस्य
शान्त्या अष्टाप्रूढिरण्यं दक्षिणाऽष्टापदी ह्येषाऽऽत्मा नवमः
पशोरात्या अन्तरकोश उष्णीषेणाऽऽविष्टितं भवत्येवमिव हि
पशुरुल्बंमिव चर्मेव मांसमिवास्थीव यावानेव पशुस्तमास्वाऽवं
रुन्धे यस्यैषा यज्ञे प्रायश्चित्तिः क्रियत इद्वा वर्सीयान्भवति॥ (४)

वर्तयेत्याह न इति वै नाभ्या उल्बमिवैकविशतिश्च॥५॥——————[१]

आ वायो भूष शुचिपाउपं नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार।
उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम्। आकूत्यै
त्वा कामाय त्वा समृद्धै त्वा किक्किटा ते मनः प्रजापतये स्वाहा
किक्किटा ते प्राणं वायवे स्वाहा किक्किटा ते चक्षुः सूर्याय स्वाहा
किक्किटा ते श्रोत्रं द्यावांपृथिवीभ्यां स्वाहा किक्किटा ते वाचः
सरस्वत्यै स्वाहा (५)

त्वं तुरीयावशिनीं वशासि सकृदगत्वा मनसा गर्भ आशयत्।
वशा त्वं वशिनीं गच्छ देवान्धसत्याः सन्तु यज्मानस्य कामाः।
अजासि रयिष्ठा पृथिव्याऽ सीदोर्ध्वान्तरिक्षमुपं तिष्ठस्व दिवि ते
बृहद्भाः। तन्तु तन्वन्त्रजसो भानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथो रक्ष पिया
कृतान्। अनुल्बुणं वयतु जोगुवामपो मनुर्भव जनया दैव्यं जनम्।
मनसो हविरसि प्रजापतेर्वर्णो गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्म॥ (६)

सरस्वत्यै स्वाहा मनुष्योदेश च॥२॥

[२]

इमे वै सुहाऽस्तां ते वायुव्यवात्ते गर्भमदधातां ततः सोमः प्राजनयदग्निरग्नसत् स एतं प्रजापतिराग्नेयमष्टाकंपालमपश्यतं निरवपुत्तेनैवैनामग्नेरधि निरक्षीणात्तस्मादप्यन्यदेवत्यामालभमान आग्नेयमष्टाकंपालं पुरस्तान्निर्वपेदग्नेरैवैनामधि निष्क्रीया लभते यद्- (७)

वायुव्यवात्तस्माद्वायुव्या यदिमे गर्भमदधातां तस्माद्वायावापृथिव्या यथसोमः प्राजनयदग्निरग्नसत् तस्मादग्नीषोमीया यदनयोर्वियत्योर्वार्गवदत्तस्माथ्सारस्वती यत्प्रजापतिरग्नेरधि निरक्षीणात् तस्मात्प्राजापत्या सा वा एषा सर्वदेवत्या यदजावशा वायुव्यामा लभेत् भूतिकामो वायुर्वै क्षेपिष्ठा देवता वायुमेव स्वेन (८)

भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूति गमयति व्यावापृथिव्यामा लभेत कृष्माणः प्रतिष्ठाकामो दिव एवास्मै पूर्जन्यो वर्षति व्यस्यामोषधयो रोहन्ति समर्धुकमस्य सस्य भवत्यग्नीषोमीयामा लभेत यः कामयेतान्नवानन्नादः स्यामित्यग्निनैवान्नमवे रुन्धे सोमेनान्नाद्यमन्नवानेवान्नादो भवति सारस्वतीमा लभेत् य - (९)

ईश्वरो वाचो वदितोः सन्वाच न वदेद्वाग्वै सरस्वती सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवास्मिन्वाच दधाति प्राजापत्यामा लभेत् यः कामयेतान्भिजितमुभि जयेयमिति

प्रजापंतिः सर्वा देवता देवतांभिरेवानंभिजितमभि जंयति
वायुव्ययोपाकरोति वायोरेवैनामवृद्ध्या लभतु आकूत्यै त्वा
कामायु त्वे- (१०)

त्याह यथायुजुरेवैतत्किंकिटाकारं जुहोति किकिटाकारेण वै
ग्राम्याः पशवो रमन्ते प्रारण्याः पंतन्ति यत्किंकिटाकारं जुहोति
ग्राम्याणां पशूनां धृत्यै पर्यग्नौ क्रियमाणे जुहोति जीवन्तीमेवैनां
सुवर्गं लोकं गमयति त्वं तुरीयां वशिनीं वशासीत्याह देवत्रैवैनां
गमयति सत्याः सन्तु यजमानस्यु कामा इत्याहैष वै कामो (११)

यजमानस्यु यदनार्तं उद्दचं गच्छति तस्मादेवमाहुजासि
रयिष्ठेत्याहैष्वैवैनां लोकेषु प्रतिष्ठापयति दिवि तै बृहद्भा
इत्याह सुवर्गं एवास्मै लोके ज्योतिर्दधाति तन्तुं तन्वत्रजसो
भानुमन्विहीत्याहैमानेवास्मै लोकां ज्योतिष्मतः करोत्यनुल्बुण्ठं
वयतु जोगुवामप् इत्या- (१२)

ह यदेव यज्ञ उल्बणं क्रियते तस्यैवैषा शान्तिर्मनुर्भव जनया
दैव्यं जनमित्याह मानव्यो वै प्रजास्ता एवाद्याः कुरुते मनसो
हविरसीत्याह स्वगाकृत्यै गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्मेत्याहा-
इशिषंमेवैतामा शास्ते तस्यै वा एतस्या एकमेवादेवयजनं
यदालब्धायामभ्रो (१३)

भवति यदालब्धायामभ्रः स्यादप्सु वा प्रवेशयेथसर्वा वा

प्राशर्जीयाद्यदप्सु प्रवेशयेद्यज्ञवेशसं कुर्यात्सर्वमेव प्राशर्जीया-
दिन्द्रियमेवाऽऽत्मन्यते सा वा एषा त्रियाणामेवावरुद्धा संवथ्सरसदः
सहस्रयाजिनो गृहमेधिनुस्त एवैतयां यजेरन्तेषामेवैषाऽऽस्ता॥ (१४)

यथस्वेनं सारस्वतीमा लभेत् यः कामाय त्वा कामोऽप् इत्युप्रो द्विचत्वारिःशत्त्वा॥८॥—[३]

चित्तं चु चित्तिश्वाकृतं चाकृतिश्व विज्ञातं च विज्ञानं च मनंश्व
शक्तिश्व दर्शश्व पूर्णमासश्व बृहच्च रथन्तरं च प्रजापतिर्जयानिन्द्रायु
वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतनाज्येषु तस्मै विशः समन्मन्त सर्वाः
स उग्रः स हि हव्यो बुभूव देवासुराः संयत्ता आसन्धस इन्द्रः
प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एताङ्यान्प्रायच्छुत्तानंजुहोत्ततो वै देवा
असुरानजयन् यदजयन्तञ्जयानां जयत्वः स्पर्धमानेनैते होत्तव्या
जयत्येव तां पृतनाम्॥ (१५)

उप पञ्चविःशतिश्व॥१॥—[४]

अग्निर्मृतानामधिपतिः स माऽवत्विन्द्रो ज्येष्ठानां युमः पृथिव्या
वायुरन्तरिक्षस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा नक्षत्राणां बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः
सूत्यानां वरुणोऽपा॒॑ संमुद्रः स्रोत्यानामन्त्र॒॑ साम्राज्यानामधिपति
तन्माऽवतु सोमु ओषधीना॒॑ सविता प्रसुवाना॒॑ रुद्रः पशुनां
त्वष्टा रूपाणां विष्णुः पर्वतानां मुरुतो गुणानामधिपतयस्ते माऽवन्तु
पितरः पितामहाः परेऽवरे ततोस्ततामहा इह माऽवता।
अस्मिन्ब्रह्मन्त्रस्मिन्क्षत्रैऽस्यामाशिष्यस्यां पुरोधायामस्मिन्कर्मन्त्रस्यां

देवहूत्याम्॥ (१६)

अवरे सप्तदश च॥१॥

[५]

देवा वै यद्यज्ञोऽकुर्वत् तदसुरा अकुर्वत् ते देवा
 एतानभ्यातानानपश्यन्तानभ्यातन्वत् यद्देवानां कर्मासीदार्थ्यत्
 तद्यदसुराणां न तदार्थ्यत् येन कर्मणेर्थसुत्तत्र होतुव्या क्रुध्नोत्येव
 तेन कर्मणा यद्विश्वे देवाः सम्भरन्तस्मादभ्याताना वैश्वदेवा
 यत्प्रजापतिर्जयान्प्रायच्छ्रुतस्माङ्गयाः प्राजापत्या - (१७)

यद्राष्टृभृद्दीं राष्ट्रमादेत् तद्राष्टृभृताऽ राष्ट्रभृत्वं ते देवा
 अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत् जयैरजयत्राष्टृभृद्दीं राष्ट्रमादेत्
 यद्देवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत् तदभ्यातानानामभ्यातानत्वं
 यज्ञयैरजयन्तज्ञयोनां जयत्वं यद्राष्टृभृद्दीं राष्ट्रमादेत् तद्राष्टृभृताऽ
 राष्ट्रभृत्वं ततो देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्ध्याथस
 एताङ्गुहयादभ्यातानैरेव भ्रातृव्यानभ्यातनुते जयैर्जयति राष्ट्रभृद्दीं
 राष्ट्रमा दत्ते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥ (१८)

प्राजापत्या: सौऽष्टादश च॥२॥

[६]

ऋताषाङ्गुतधामाऽग्निर्गन्धर्वस्तस्योषधयोऽप्सरसं ऊर्जो नाम
 स इदं ब्रह्मं क्षत्रं पांतु ता इदं ब्रह्मं क्षत्रं पान्तु तस्मै स्वाहा ताभ्यः
 स्वाहा सःहितो विश्वसामा सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयोऽप्सरसं
 आयुवः सुपुम्नः सूर्यरश्मिश्वन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो

बैकुरयो भुज्युः सुपुर्णो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरसः
स्तवाः प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनौ (१९)

गन्धर्वस्तस्यर्खामान्यप्सरसो वहय इषिरो विश्वव्यचा
वातो गन्धर्वस्तस्याऽप्सरसो मुदा भुवनस्य पते यस्य
त उपरि गृहा इह च। स नौ रास्वाज्यानि॑ रायस्पोष॑
सुवीर्य॑ संवध्मरीणाऽस्त्रिम्। परमेष्ठिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य
विश्वमप्सरसो भुवः सुक्षितिः सुभूतिर्भद्रकृथ्सुवर्वान्पुर्जन्यो
गन्धर्वस्तस्य विद्युतोऽप्सरसो रुचो दूरेहेतिरमृडयो - (२०)

मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरुवश्चारुः कृपणकाशी
कामो गन्धर्वस्तस्याऽप्ययोऽप्सरसः शोचयन्तीर्नाम् स इदं ब्रह्म
क्षत्रं पातु ता इदं ब्रह्म क्षत्रं पान्तु तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहा स
नौ भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह च। उरु ब्रह्मणेऽस्मै
क्षत्राय महि शर्म यच्छ॥ (२१)

मनौऽमृडयः पद्मत्वारिशश्च॥ ३॥ [७]

राष्ट्रकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभूतो राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रमवं
रुन्धे राष्ट्रमेव भवत्यात्मने होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभूतो राष्ट्रं प्रजा
राष्ट्रं पश्वो राष्ट्रं यच्छेष्टो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमवं रुन्धे वसिष्ठः
समानानां भवति ग्रामकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभूतो राष्ट्रं
संजाता राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रं संजातानवं रुन्धे ग्रा- (२२)

म्येव भंवत्यधिदेवंने जुहोत्यधिदेवंन एवास्मै सजातानवं रुन्धेत एनमवरुद्धा उपं तिष्ठन्ते रथमुख ओजस्कामस्य होतुव्या ओजोवै राष्ट्रभूत ओजो रथ ओजस्वेवास्मा ओजोऽवं रुन्ध ओजुस्व्येव भंवति यो राष्ट्रादपंभूतः स्यात्तस्मै होतुव्या यावन्तोऽस्य रथाः स्युस्तान्नृयाद्युद्धविति राष्ट्रमेवास्मै युनुक्त्या- (२३)

हुतयो वा एतस्याकृता यस्य राष्ट्रं न कल्पते स्वरथस्य दक्षिणं चक्रं प्रवृत्त्य नाडीमभि जुहुयादाहुतीरेवास्य कल्पयति ता अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनु कल्पते सङ्ग्रामे संयते होतुव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभूतो राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते ये सङ्ग्रामः संयन्ति यस्य पूर्वस्य जुहूति स एव भंवति जयति त य सङ्ग्रामं मान्युक इधमो (२४)

भंवत्यज्ञांरा एव प्रतिवेष्टमाना अमित्राणामस्य सेनां प्रति वेष्टयन्ति य उन्माद्येत्तस्मै होतुव्या गन्धर्वाप्सुरसो वा एतमुन्मादयन्ति य उन्माद्येते खलु वै गन्धर्वाप्सुरसो यद्राष्ट्रभूतस्तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहेति जुहोति तेनैवैनांच्छमयति नैयंग्रोधं औदुम्बरं आश्वत्थः प्राक्षु इतीधमो भंवत्येते वै गन्धर्वाप्सुरसां गृहाः स्व एवैनां- (२५)

नायतने शमयत्यभिचरता प्रतिलोमः होतुव्याः प्राणानेवास्य प्रतीचः प्रति यौति तं ततो येन केन च स्तृणुते स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वैतद्वा अस्यै निरक्षतिगृहीतं निरक्षतिगृहीत एवैनं

निरक्त्रेत्या ग्राहयति यद्वाचः कूरं तेन वषट्करोति वाच एवैनं कूरेण
प्र वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छति यस्य कामयेतान्नाद्य- (२६)

मा दंदीयेति तस्य सभायामुक्तानो निपद्य भुवनस्य पत्
इति तृणानि सं गृह्णीयात्प्रजापतिर्वै भुवनस्य पतिः प्रजा-
पतिनैवास्यान्नाद्यमा दंत इदमहममुष्यामुष्यायणस्यान्नाद्यं
हरामीत्याहान्नाद्यमेवास्यं हरति पञ्चिरहरति षड्वा क्रृतवः
प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमादायुर्तवोऽस्माऽनु प्रयच्छन्ति (२७)

यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्तु स्थलेऽवसाय्य ब्रह्मौदुनं
चतुःशरावं पक्का तस्मै होतुव्या वर्ष्म वै राष्ट्रभूतो वर्ष्म स्थलं
वर्ष्मैवैनं वर्ष्म समानानां गमयति चतुःशरावो भवति दिक्षवैव
प्रति तिष्ठति क्षीरे भवति रुचमेवास्मिन्दधात्युद्धरति शृतत्वाय
सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय चत्वारं आरपेयाः प्राशञ्जन्ति दिशामेव
ज्योतिंषि जुहोति॥ (२८)

ग्रामी युनक्तीमः स्व एवैनानन्नाद्य यच्छुन्त्येकान्नपञ्चाशब्दां ॥७॥ [८]

देविंका निर्वपेत्प्रजाकामश्छन्दाऽसि वै देविंकाश्छन्दाऽसीव
खलु वै प्रजाश्छन्दोभिरेवास्मै प्रजाः प्र जनयति प्रथमं धातारं
करोति मिथुनी एव तेन करोत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते
राका प्र सिनीवाली जनयति प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्वा वाचं
दधात्येता एव निर्वपेत्पशुकामश्छन्दाऽसि वै देविंकाश्छन्दाऽसी-

(२९)

व खलु वै पशवश्छन्दोभिरेवास्मै पशून्प्र जनयति प्रथमं
धातारं करोति प्रैव तेन वापयत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते
राका प्र सिनीवाली जनयति पशूनेव प्रजातान्कुहौ प्रतिष्ठापयत्येता
एव निर्वपेद्वामंकामुश्छन्दाऽसि वै देविकाश्छन्दाऽसीव खलु वै
ग्रामुश्छन्दोभिरेवास्मै ग्राम्- (३०)

मवं रुन्धे मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवैनं ग्रामस्य
दधात्येता एव निर्वपेज्योगामयावृ छन्दाऽसि वै देविकाश्छन्दाऽसि
खलु वा एतमभि मन्यन्ते यस्य ज्योगामयति छन्दोभिरेवैनमगदं
करोति मध्यतो धातारं करोति मध्यतो वा एतस्याक्षस्तु यस्य
ज्योगामयति मध्यत एवास्य तेन कल्पयत्येता एव निर्- (३१)

वपेद्यं यज्ञो नोपनमेच्छन्दाऽसि वै देविकाश्छन्दाऽसि
खलु वा एतं नोपं नमन्ति यं यज्ञो नोपनमति प्रथमं धातारं
करोति मुखुत एवास्मै छन्दाऽसि दधात्युपैनं यज्ञो नमत्येता
एव निर्वपेदीजानश्छन्दाऽसि वै देविका यातयामानीव खलु वा
एतस्य छन्दाऽसि य ईजान उत्तमं धातारं करो- (३२)

त्युपरिष्ठादेवास्मै छन्दाऽस्ययातयामान्यवं रुन्ध उपैनमुत्तरो
यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेद्यं मेधा नोपनमेच्छन्दाऽसि वै

देविकाश्छन्दा॑सि खलु वा एतं नोपं नमन्ति यं मेधा नोपुनमंति
प्रथमं धातारं करोति मुखुत एवास्मै छन्दा॑सि दधात्युपैनं मेधा
नंमत्येता एव निर्वपे- (३३)

द्रुक्षांमश्छन्दा॑सि वै देविकाश्छन्दा॑सीव खलु वै
रुक्षन्दोभिरेवास्मिन्नुचं दधाति क्षीरे भवन्ति रुचमेवास्मिन्दधति
मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवैनं रुचो दधाति गायत्री
वा अनुमतिस्त्रिष्टुग्राका जगती सिनीवाल्यनुष्टुप्कुहूर्धाता वंषद्वारः
पूर्वपक्षो राकाऽपरपक्षः कुहूरमावस्या॒ सिनीवाली॒ पौर्णमास्यनु-
मतिश्वन्द्रमां धाताऽष्टौ (३४)

वसवोऽष्टाक्षरा गायत्र्येकादश रुद्रा एकादशाक्षरा
त्रिष्टुब्द्वादशादित्या द्वादशाक्षरा जगती प्रजापतिरनुष्टुब्द्वाता
वंषद्वार एतद्वै देविकाः सर्वाणि च छन्दा॑सि सर्वांश्च देवता॑
वषद्वारस्ता यथस्ह सर्वा॑ निर्वपेदीश्वरा एनं प्रदहो द्वे प्रथमे निरुप्यं
धातुस्तृतीयं निर्वपेत्तथो॑ एवोत्तरे॑ निर्वपेत्तथैनं न प्रदहन्त्यथो॑ यस्मै॒
कामाय निरुप्यन्ते॒ तमेवाऽभिरूपाऽप्रोति॥ (३५)

पुशुकांमश्छन्दा॑सि वै देविकाश्छन्दा॑सि ग्रामङ्गल्पयत्येता एव निरुतमन्यातारं करोति मेधा नंमत्येता
एव निर्वपेदौ दहन्ति नवं च॥ देविकाः प्रजाकामो मिथुनी पशुकाम॥७॥—————[९]

वास्तो॑प्यते प्रति॑ जानीह्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो भवा नः।
यत्त्वेमहे॑ प्रति॑ तत्रो॑ जुषस्वं शं नै॒ एधि द्विपदे॑ शं चतु॑प्यदे। वास्तो॑प्यते

शृग्मया॑ स॒॒सदा॑ ते सक्षी॒महि॑ रुण्यया॑ गातु॒मत्या॑॥ आवुः क्षेमं॑ उत्
योगे॑ वरं॑ नो यूयं॑ पांत्॑ स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः। यथसायं॑ प्रांतरग्निहोत्रं॑
जुहोत्याहुतीष्टुका॑ एुव ता॑ उपं॑ धत्ते॑ (३६)

यजंमानोऽहोरात्राणि॑ वा॑ एुतस्येष्टका॑ य आहिताग्निर्यथसायं॑
प्रांतर्जुहोत्यहोरात्राण्येवाऽस्त्वेष्टकाः॑ कृत्वोपं॑ धत्ते॑ दशं॑ समानत्रं॑
जुहोति॑ दशाक्षरा॑ विराङ्गुराजंमेवाऽस्त्वेष्टकां॑ कृत्वोपं॑ धत्ते॑ इथो॑
विराज्येव यज्ञमाप्नोति॑ चित्यश्चित्योऽस्य भवति॑ तस्माद्यत्र॑
दशोषित्वा॑ प्रयाति॑ तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव तद्यत्ततोऽर्वचीनं॑ (३७)

रुद्रः॑ खलु॑ वै वास्तोष्पृतिर्यदहुत्वा॑ वास्तोष्पृतीयं॑ प्रयायाद्वुद्रु
एनं॑ भूत्वाऽग्निर्नूत्यायं॑ हन्याद्वास्तोष्पृतीयं॑ जुहोति॑ भागुधेयैनैवैनं॑
शमयति॑ नार्तिमार्च्छति॑ यजंमानो॑ यद्युक्ते॑ जुहुयाद्यथा॑ प्रयाते॑
वास्तावाहुतिं॑ जुहोति॑ तादगेव तद्यदयुक्ते॑ जुहुयाद्यथा॑ क्षेमु॑ आहुतिं॑
जुहोति॑ तादगेव तदहुतमस्य वास्तोष्पृतीयं॑ स्याद्॑ (३८)

दक्षिणो॑ युक्तो॑ भवति॑ स॒व्योऽयुक्तोऽथ॑ वास्तोष्पृतीयं॑
जुहोत्युभयमेवाकरपरिवर्गमेवैनं॑ शमयति॑ यदेकंया॑ जुहुयाद्विर्विहोमं॑
कुर्यात्पुरोनुवाक्यामनूच्यं॑ युज्यया॑ जुहोति॑ सदेवत्वाय॑ यद्युत
आदध्याद्वुद्रुं॑ गृहानन्वारोहयेद्यदवक्षाणान्यसं॑ प्रक्षाप्य प्रयायाद्यथा॑
यज्ञवेशसं॑ वाऽदहुनं॑ वा॑ तादगेव तद्यं॑ ते॑ योनिरकृत्वियु॑
इत्युरण्योः॑ सुमारोहय-॑ (३९)

त्येष वा अग्नेर्योनि: स्व एवैनं योनौ समारोहयत्यथो
खल्वाहुर्यदरण्योः समारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदेत्पुनराधेयः
स्यादिति या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्या रोहेत्यात्मन्समारोहयते
यज्ञमानो वा अग्नेर्योनि: स्वायामैवैनं योन्याऽसमारोहयते॥ (४०)

धृतेऽर्वाचीनैः स्याऽस्मारोहयति पञ्चत्वारिःशब्दः॥५॥ [१०]

त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देव दाशुषेऽ कविर्गृहपतिर्युवा॥
हृव्यवाङ्ग्निरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको अस्मे।
सुग्राहुपत्याः समिषो दिदीह्यस्मद्विद्युख्समिमीहि श्रवाःसि। त्वं
च सोम नो वशो जीवातुं न मरामहे। प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः।
ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो
गृग्राणाऽङ्ग स्वधिर्तिर्वनानाऽसोमः (४१)

पवित्रमत्येति रेभन्नं। आ विश्वदेवऽ सत्यतिः सूक्तैरुद्या
वृणीमहे। सत्यसंवः सवितारम्॥ आ सत्येन रजसा वर्तमानो
निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च। हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति
भुवना विपश्यन्नं। यथा नो अदितिः करत्पश्च नृभ्यो यथा गवैः
यथा तोकायं रुद्रियम्। मा नस्तोके तनये मा नु आयुषि मा नो
गोषु मा (४२)

नो अश्वेषु गीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितो वंधीरुविष्मन्तो
नमस्सा विघेम ते। उदप्रुतो न वयो रक्षमाणा वावदतो अभ्रियस्येव-

घोषाः। गिरिभ्रजो नोर्मयो मदन्तो बृहस्पतिमध्यंका अनावन्ना। हृसैरिंव सखिभिर्वावदद्विरश्मन्मयानि नहना व्यस्यन्न। बृहस्पतिरभि कनिकदद्वा उत प्रास्तौदुच्च विद्वाऽ अगायत्। एन्द्र सानुसिं रयिः (४३)

सुजित्वानः सदासहम्। वर्षिष्ठमृतये भरा प्र संसाहिषे पुरुहूत शत्रूञ्ज्येष्टस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेनावसूनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। त्वः सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथाः। इन्द्र ज्यैष्ठाय सुक्रतो। भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मण मुहान्भुवो विश्वेषु सर्वनेषु यज्ञियः। भुवो नृश्च्यौलो विश्वस्मिन्भरे ज्येष्ठश्च मत्रो (४४)

विश्वचरणे। मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानुसिम्। सत्यं चित्रश्रवस्तमम्। मित्रो जनान् यातयति प्रजानमित्रो दोधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्णरनिमिषाभि चंष्टे सत्याय हृव्यं घृतवद्विधेम। प्र स मित्र मर्तो अस्तु प्रयस्वान् यस्त आदित्य शिक्षिति व्रतेन। न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमः हौं अशजोत्यन्तितो न दूरात्। य- (४५)

चिद्धि ते विशौ यथा प्र देव वरुण व्रतम्। मिनीमसि द्यविद्यवि। यत्किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहं मनुष्याश्चरामसि। अचिंत्ती यत्तव धर्म युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः। कितवासो यद्रिरिपुर्न दीवि यद्वां घा सत्यमुत यन्न विद्वा। सर्वा ता वि ष्य

शिथि॒रेवं दे॒वाथा॑ ते स्याम वरुण प्रि॒यासः॥ (४६)

सोमो गोपु मा रुयि मत्रो यच्छिथिरा सुस चं॥६॥ [११]

वि वा ए॒तस्याऽ॒वायो इ॒मे वै चित्तश्चाप्निर्भूताना॑ दे॒वा वा अभ्यातानानृतापाङ्गाष्टकामायु दे॒विका॒
वास्तो॑प्यते त्वमंग्रे बृहदेकांदशा॥११॥

वि वा ए॒तस्येत्याह मृत्युर्गन्धर्वोऽवं रुन्धे मध्य॑तस्त्वमंग्रे बृहथृष्ट्वारिष्ठशत्॥४६॥

वि वा ए॒तस्य प्रि॒यासः॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः
समाप्तः॥३-४॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

पूर्णा पूर्शादुत् पूर्णा पुरस्तादुन्मध्युतः पौर्णमासी जिंगाय।
तस्यां देवा अधि संवसन्त उत्तमे नाकं इह मांदयन्ताम्। यत्ते देवा
अदंधुर्भाग्यधेयमावास्ये संवसन्तो महित्वा। सा नो यज्ञं पिपृहि
विश्ववारे रथ्यिं नो धेहि सुभगे सुवीरम्। निवेशनी सङ्गमनी वसूनां
विश्वां रूपाणि वसून्यावेशयन्ती। सुहस्रपोषः सुभगा रराणा सा
नु आ गुन्वर्चसा (१)

संविदाना। अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण वसून्त्रद्रानादित्यानिह
जिन्वतम्। माध्यः हि पौर्णमासं जुषेथां ब्रह्मणा वृद्धौ
सुकृतेन सातावथास्मभ्यः सुहर्वीराः रथ्यिं नि यच्छतम्।
आदित्याश्वाङ्गिरसश्वाग्नीनादधत् ते दर्शपूर्णमासौ प्रैफसन्तेषाः-
माङ्गिरसां निरुप्तः हविरासीदथाऽऽदित्या एतौ होमावपश्यन्ता-
वं जुहवुस्ततो वै ते दर्शपूर्णमासौ (२)

पूर्व आऽलभन्त दर्शपूर्णमासावालभमान एतौ होमौ
पुरस्ताङ्गुह्याभ्याक्षादेव दर्शपूर्णमासावा लभते ब्रह्मवादिनो
वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासावालभेत् य एनयोरनुलोमं च
प्रतिलोमं च विद्यादित्यमावास्याया ऊर्ध्वं तदनुलोमं पौर्णमास्यै
प्रतीचीनं तत्प्रतिलोमं यत्पौर्णमासीं पूर्वामालभेत् प्रतिलोममेनावा

लंभेत् उमुमं पूक्षीयं माणं मन्वपं (३)

क्षीयेत् सरस्वतौ होमौ पुरस्ता ज्ञुहुयादमावास्या वै सरस्वत्यनुलोममेवैनावा लंभते उमुमाप्यायं मानुमन्वा प्यायत आग्रावैष्णवमेकादशकपालं पुरस्तान्निर्वपेथ्सरस्वत्यै चरुः सरस्वते द्वादशकपालं यदाग्नेयो भवत्यग्निर्वै यज्ञमुखं यज्ञमुखमेवद्धिं पुरस्ताङ्गते यद्वैष्णवो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवारभ्यु प्रतनुते सरस्वत्यै चरुर्भवति सरस्वते द्वादशकपालोऽमावास्या वै सरस्वती पूर्णमासः सरस्वान्तावेव साक्षादा रभत क्रद्धोत्याभ्यां द्वादशकपालः सरस्वते भवति मिथुनत्वायु प्रजात्यै मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ॥ (४)

वर्चसा वै ते दरशपूर्णमासावपं तनुते सरस्वत्यै पञ्चविंशतिश्च॥४॥—————[१]

ऋषयो वा इन्द्रं प्रत्यक्षं नापंश्यन्तं वसिष्ठः प्रत्यक्षं मपश्यथ्सोऽब्रवीद्वाह्यं ते वक्ष्यामि यथा त्वत्पुरोहिताः प्रजाः प्रजनिष्यन्ते ऽथ मेतरेभ्यु ऋषिभ्यो मा प्र वौच इति तस्माएतान्ध्स्तोमभागानब्रवीत्ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राजायन्त तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः प्रैव जायते रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वे- (५)

त्याह देवा वै क्षयौ देवेभ्यु एव यज्ञं प्राऽऽहु प्रेतिरसि धर्माय त्वा धर्मं जिन्वेत्याह मनुष्यां वै धर्मो मनुष्येभ्यु एव यज्ञं प्रा-

॥५॥ हन्तिरसि दिवे त्वा दिवं जिन्वेत्याहैभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञं प्राऽहं विष्टुभ्योऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्वेत्याहृ वृष्टिमेवावं (६)

रुन्धे प्रवास्यनुवासीत्याह मिथुनत्वायोशिगसि वसुभ्यस्त्वा वसूजिन्वेत्याहाष्टौ वसंव एकादश रुद्रा द्वादशाऽऽदित्या एतावन्तो वै देवास्तेभ्यं एव यज्ञं प्राऽहौजोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितृजिन्वेत्याह देवानेव पितृननु सं तनोति तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्वे- (७)

त्याह पितृनेव प्रजा अनु सं तनोति पृतनाषाढ़सि पशुभ्यस्त्वा पशूजिन्वेत्याह प्रजा एव पशूननु सं तनोति रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वेत्याहौषधीष्वेव पशून्मतिष्ठापयत्यभिजिदसि युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्याहृभिजित्या अधिपतिरसि प्राणायं त्वा प्राणं (८)

जिन्वेत्याह प्रजास्वेव प्राणान्दधाति त्रिवृदसि प्रवृद्सीत्याह मिथुनत्वाय सरोहोऽसि नीरोहोऽसीत्याहृ प्रजात्यै वसुकोऽसि वेषंश्चिरसि वस्याष्टिरसीत्याहृ प्रतिष्ठित्यै॥ (९)

जिन्वेत्यवं प्रजा जिन्व प्राणत्रिशब्दं॥ ५॥ [२]

अग्निनां देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा त्रिवृता स्तोमेन रथन्तरेण साम्ना वषद्वारेण वज्रेण पूर्वजान्मातृव्यानधरान्पादयाम्यवै-नान्बाधे प्रत्येनान्नुदेऽस्मिन्क्षयेऽस्मिन्भूमिलोके योऽस्मान्द्वेष्टि यं

च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्येनान्क्रामामीन्द्रेण देवेन पृतंना
जयामि त्रैष्टुभेन छन्दसा पञ्चदशेन स्तोमेन बृहता साम्रां वषद्वारेण
वज्रेण (१०)

सहजान् विश्वेभिर्देवभिः पृतंना जयामि जागतेन छन्दसा
सप्तदशेन स्तोमेन वामदेव्येन साम्रां वषद्वारेण वज्रेणापरजानिन्द्रेण
सुयुजो वयः सास्ह्याम पृतन्यतः। घन्तो वृत्राण्यप्रति। यत्ते अग्ने
तेजस्तेनाहं तेजस्वी भूयासु यत्ते अग्ने वर्चस्तेनाहं वर्चस्वी भूयासु
यत्ते अग्ने हरस्तेनाहः हरस्वी भूयासम्॥ (११)

बृहता साम्रां वषद्वारेण वज्रेण पद्मत्वारिःशब्दः॥२॥

[३]

ये देवा यज्ञहनो यज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासंते। अग्निर्मा तेभ्यो
रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्। आगन्म मित्रावरुणा वरेण्या रात्रीणां
भागो युवयोर्यो अस्ति। नाकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीये पृष्ठे
अधिं रोचने दिवः। ये देवा यज्ञहनो यज्ञमुषोऽन्तरिक्षेऽध्यासंते।
वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्। यास्ते रात्रीः
सवितरः- (१२)

देवयानीरन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति। गृहैश्च सर्वैः प्रजया
न्वग्ने सुवो रुहाणास्तरता रजांसि। ये देवा यज्ञहनो यज्ञमुषो
दिव्यध्यासंते। सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्।
येनेन्द्राय समभरः पयाऽस्युत्तमेन हृविषां जातवेदः। तेनाग्ने त्वमुत

वर्धयेमः संजातानाऽु श्रैष्य आ धैह्येनम्। यज्ञहनो वै देवा
यज्ञमुषः (१३)

सन्ति त एषु लोकेष्वासत आददाना विमन्नाना यो ददाति यो
यज्ञते तस्य। ये देवा यज्ञहनः पृथिव्यामध्यासते ये अन्तरिक्षे ये
दिवीत्याहेमानेव लोकाऽस्तीत्वा सगृहः सपंशः सुवर्ग लोकमेत्यपु
वै सोमेनेजानादेवतांश्च यज्ञश्च क्रामन्त्याग्नेयं पञ्चकपालमुदवसानीयं
निर्वपेदग्निः सर्वा देवताः (१४)

पाङ्को यज्ञो देवताश्वैव यज्ञं चाव रुन्धे गायत्रो
वा अग्निर्गायत्रछन्दास्तं छन्दसा व्यर्घयति यत्पञ्चकपालं
करोत्यष्टाकपालः कार्योऽष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्गायत्रछन्दाः
स्वेनैवैनं छन्दसा समर्धयति पङ्को याज्यानुवाक्ये भवतः पाङ्को
यज्ञस्तेनैव यज्ञान्नैति॥ (१५)

सवितुर्देवा यज्ञमुषः सर्वा देवतास्त्रिचत्वारिंशत्त्वा॥ ४॥ [४]

सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायुरुन्तरिक्षाद्यजंमानोऽग्निर्मा पातु
चक्षुषः। सक्षु शूष सवितुर्विश्वचरण एतेभिः सोम नामभिर्विधेम ते
तेभिः सोम नामभिर्विधेम ते। अहं परस्तादहमुवस्तादहं ज्योतिषा
वि तमो ववारा। यदन्तरिक्षं तदु मे पिताभूदहः सूर्यमुभुयतो
ददरशाहं भूयासमुत्तमः समानाना- (१६)

मा समुद्रादाऽन्तरिक्षात् जापतिरुदधिं च्यावयातीन्द्रः प्र स्नौतु

मरुतो वर्षयन्तून्नभय पृथिवीं भिन्द्वीदं दिव्यं नभः। उद्ग्रो दिव्यस्य
नो देहीशानो वि सृजा दृतिम्। पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो
यदग्निरोषधीः प्रास्याग्नावादित्यं जुहोति रुद्रादेव पशूनन्तर्दधात्यथो
ओषधीष्वेव पशून् (१७)

प्रतिष्ठापयति कविर्यजस्य वि तनोति पन्थां नाकस्य पृष्ठे अधि
रोचने दिवः। येन हृव्यं वहसि यासि दूत इतः प्रचेता अमुतः
सर्नायान्। यास्ते विश्वाः सुमिधुः सन्त्यग्ने याः पृथिव्यां बुरुहिषि
सूर्ये याः। तास्ते गच्छन्त्वाहुतिं घृतस्य देवायुते यजमानाय शर्मः।
आशासानः सुवीर्यः रायस्पोषुङ्गु स्वश्वियम्। बृहस्पतिना राया
स्वगाकृतो मह्यं यजमानाय तिष्ठ॥ (१८)

सुमानानामोषधीष्वेव पशूनमह्यं यजमानायैकश्च॥ ३॥ [५]

सं त्वा नह्यामि पयसा घृतेन सं त्वा नह्याम्युप ओषधीभिः।
सं त्वा नह्यामि प्रजयाऽहमद्य सा दीक्षिता संनवो वाजमस्मे।
प्रैतु ब्रह्मण्स्पत्नी वेदिं वर्णेन सीदतु। अथाहमनुकामिनी स्वे लोके
विशा इह। सुप्रजसस्त्वा वयः सुपत्नीरुपं सेदिम। अग्ने सपत्नुदं
भनुमदब्यासो अदाभ्यम्। इमं वि ष्यामि वरुणस्य पाशं (१९)

यमबंधीत सविता सुकेतः। ध्रुतश्च योनौ सुकृतस्य लोके
स्येन मै सुह पत्यां करोमि। प्रेह्युदेह्युतस्य वामीरन्वग्निस्तेऽग्नं
नयत्वदितिर्मध्यं ददताऽ रुद्रावसृष्टाऽसि युवा नाम् मा मा

हि॒ँ सीर्वसु॒भ्यो रुद्रेभ्य॑ आदित्येभ्यो विश्वै॒भ्यो वो देवेभ्य॑ः पून्ने॑
जंनीर्गृह्णामि य॒ज्ञाय॑ वः पून्ने॑जंनीः सादयामि॑ विश्वस्य॑ ते॑ विश्वावतो॑
वृष्णियावतु॑स्- (२०)

तव॑ग्ने॑ वामीरनु॑ स॒न्दृशि॑ विश्वा॑ रेता॑सि॑ धिषीयाग॑ देवान्
य॒ज्ञो॑ नि॑ देवी॑देवेभ्य॑ य॒ज्ञम॑शिष्टन्नस्मि॑न्सुन्वति॑ यज्मान आ॑शिषः॑
स्वाहा॑कृताः॑ समुद्रेष्ठा॑ ग॑न्धुर्वर्मा॑ तिष्ठताऽनु॑। वातस्य॑ पत्मन्त्रिङ्॑
ईडिताः॥ (२१)

पाशं॑ वृष्णियावतस्मि॑शब्द॑॥ ३॥ [६]

वृषद्धारो॑ वै॑ गायत्रियै॑ शिरो॑ऽच्छिन्नतस्य॑ रसः॑ परापत्थस
पृथिवी॑ं प्राविशथस॑ खंदिरो॑ऽभवद्यस्य॑ खादिरः॑ सुवो॑ भवति॑
छन्दसामेव॑ रसेनावं॑ द्यति॑ सरंसा॑ अस्याऽऽहुतयो॑ भवन्ति॑
तृतीयस्यामितो॑ दिवि॑ सोमं॑ आसीत्तं॑ गायुत्र्याहरुतस्य॑ पर्णमच्छिद्यतु॑
तत्पूर्णो॑ऽभवत्तत्पूर्णस्य॑ पर्णत्वं॑ यस्य॑ पर्णमर्यौ॑ जुहूर्- (२२)

भवति॑ सौम्या॑ अस्याऽऽहुतयो॑ भवन्ति॑ जुषन्ते॑स्य॑ देवा॑
आहुतीर्देवा॑ वै॑ ब्रह्मन्नवदन्तु॑ तत्पूर्ण॑ उपाशृणोथ्सुश्रवा॑ वै॑ नाम॑
यस्य॑ पर्णमर्यौ॑ जुहूर्भवति॑ न पापङ्॑ क्षोकङ्॑ शृणोति॑ ब्रह्म॑
वै॑ पर्णो॑ विष्मरुतो॑न्नं॑ विष्मरुतो॑श्वथो॑ यस्य॑ पर्णमर्यौ॑
जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृह्यणैवान्नमवं॑ रुन्धेऽथो॑ ब्रह्म॑- (२३)

व॑ विश्यध्यूहति॑ राष्ट्रं॑ वै॑ पर्णो॑ विडश्वथो॑ यत्पर्णमर्यौ॑

जुहूर्भवत्याश्वंत्थ्युपभृद्राष्ट्रमेव विश्यध्यूहति प्रजापतिर्वा अंजुहोथ्मा
यत्राऽहुतिः प्रत्यतिष्ठत्ततो विकंडःत् उद्दतिष्ठत्ततः प्रजा अंसृजत्
यस्य वैकंडती ध्रुवा भवति प्रत्येवास्याऽहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रैव
जायत एतद्वै सुचाऽ रूपं यस्यैव रूपाः सुचो भवन्ति सर्वाण्यैवैन रूपाणि
पशूनामुपं तिष्ठन्ते नास्यापरूपमात्मजायते॥ (२४)

जुहूरथो ब्रह्म सुचाऽ सुसदेश च॥३॥ [७]

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं
गृह्णामि दक्षाय दक्षवृद्धे रातं देवेभ्यौऽग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्यु
इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यो वातापिभ्यः पूर्जन्यात्मभ्यो दिवे
त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्ये त्वाऽपैन्द्र द्विष्पतो मनोऽप जिज्यासतो
जुह्यपु यो नोऽरातीयति तं जहि प्राणाय त्वाऽपानाय त्वा व्यानाय
त्वा सुते त्वाऽसुते त्वाऽन्नस्त्वौषधीभ्यो विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो
यतः प्रजा अकिंखंद्रा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदान्वे
ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥ (२५)

ओपंधीभ्युश्चतुर्दश च॥१॥ [८]

यां वा अध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ वृश्चेते
प्राजापत्यं दंधिग्रहं गृहीयाल्पजापतिः सर्वा देवता देवताभ्य एव
नि ह्रुवाते ज्येष्ठो वा एष ग्रहाणां यस्यैष गृह्यते ज्यैष्ठ्यमेव
गच्छति सर्वासां वा एतदेवतानाऽ रूपं यदेष ग्रहो यस्यैष गृह्यते

सर्वाण्येवैन॑ रूपाणि पशूनामुपं तिष्ठन्त उपयामगृहीतो- (२६)

असि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामीत्याहु
ज्योतिरेवैन॑ समानानां करोत्यग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तुयुभ्यु
इत्याहैतावंतीर्वे देवतास्ताभ्य एवैन॑ सर्वाभ्यो गृह्णात्यपेन्द्र
द्विष्टो मन् इत्याहु भ्रातृव्यापनुत्यै प्राणायं त्वाऽपानाय त्वेत्याह
प्राणानेव यजमाने दधाति तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदाङ्गे
ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमी- (२७)

त्याह प्रजापतिः सर्वा देवताः सर्वाभ्य एवैन॑ देवताभ्यो
जुहोत्याज्यग्रहं गृह्णीयात्तेजस्कामस्य तेजो वा आज्यं तेजस्व्येव
भंवति सोमग्रहं गृह्णीयाद्विष्वर्चसकामस्य ब्रह्मवर्चसं वै सोमो
ब्रह्मवर्चस्येव भंवति दधिग्रहं गृह्णीयात्पुशुकामस्योग्वे दध्यूकर्पुशवं
ऊर्जेवास्मा ऊर्जं पशूनवं रुन्धे॥ (२८)

उपयामगृहीतो जुहोमि त्रिचत्वारि४शत्ता॥ ३॥ [९]

त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः। स्वादोः
स्वादीयः स्वादुना॑ सृजा॑ समते ऊषु मधु॑ मधुनाऽभि योधि।
उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः
प्रजापतये त्वा। प्राणग्रहान्गृहात्येतावद्वा अस्ति॑ यावदेते ग्रहाः
स्तोमाश्छन्दाऽसि पृष्ठानि॑ दिशो॑ यावदेवास्ति॑ त- (२९)

दवं रुन्धे ज्येष्ठा वा एतान्ब्राह्मणाः पुरा विदामक्रन्तस्मात्तेषा॑

सर्वा दिशोऽभिजिंता अभूवन् यस्यैते गृह्यन्ते ज्यैष्यं मेव गंच्छत्यभि
दिशो जयति पश्च गृह्यन्ते पश्च दिशः सर्वास्वेव दिक्ष्वृधुवन्ति नवं नव
गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजंमानेषु दधति प्रायुणीये
चोदयनीये च गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रुहाः (३०)

प्राणेरेव प्रयन्ति प्राणेरुद्धन्ति दशमेऽहंन्त्रगृह्यन्ते प्राणा वै
प्राणग्रुहाः प्राणेभ्यः खलु वा एतत्प्रजा यन्ति यद्वामदेव्यं योनेश्यवते
दशमेऽहंन्वामदेव्यं योनेश्यवते यद्वशमेऽहंन्त्रगृह्यन्ते प्राणेभ्यं एव
तत्प्रजा न यन्ति॥ (३१)

तत्प्राणग्रुहाः सुसत्रिः शब्दः ॥ ३ ॥ [१०]

प्र देवं देव्या धिया भरता जातवैदसम्। हुव्या नौ वक्षदा-
नुषक्। अयमुष्य प्र देवयुरहोता यज्ञाय नीयते। रथो न योरभी-
वृतो घृणीवाश्वेतति त्मनौ। अयमग्निरुष्यत्यमृतादिव जन्मनः।
सहस्र्ष्विष्टसहीयां देवो जीवातवे कृतः। इडायास्त्वा पुदे वयं नाभा
पृथिव्या अधिः। जातवेदो नि धीमुह्यग्ने हुव्याय वोढवे। (३२)

अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरूर्णावन्तं प्रथमः सीदं योनिम्।
कुलायिन घृतवन्तः सवित्रे यज्ञं नय यजंमानाय साधु।
सीदं होतः स्व उ लोके चिकित्वान्धसादया यज्ञः सुकृतस्य
योनौ। देवावीर्देवान् हुविषां यजास्यग्ने बृहद्यजंमाने वयो धाः।
नि होतो होतृष्ठदने विदानस्त्वेषो दीदिवा असदथसुदक्षः।

अदंव्यव्रतप्रमत्तिर्वसिष्ठः सहस्रं भुरः शुचिजिह्वो अग्निः। त्वं
दूतस्त्व- (३३)

मु नः परस्पास्त्वं वस्य आ वृषभं प्रणेता। अग्ने तोकस्य
नुस्तनै तनूनामप्रयुच्छुन्दीद्यद्वोधि गोपाः। अभि त्वा देव
सवितरीशानुं वार्याणाम्। सदावन्भागर्मीमहे। मही द्यौः पृथिवी
च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम्। पिपृतां नो भरीमभिः। त्वामग्ने
पुष्करादध्यर्थवा निरमन्थत। मूर्खो विश्वस्य वाघतः। तमुं (३४)

त्वा दध्यङ्गिः पुत्र ईघे अर्थर्वणः। वृत्रहणं पुरन्दरम्। तमुं
त्वा पाथ्यो वृषा सर्मधे दस्युहन्तमम्। धनञ्जयः रणेरणे। उत
ब्रुवन्तु जन्तव उदग्निर्वृत्रहाजनि। धनञ्जयो रणेरणे। आ यः हस्ते
न खादिनः शिशुं जातं न बिर्भति। विशामग्निः स्वध्वरम्। प्रदेवं
देवर्वीतये भरता वसुवित्तमम्। आ स्वे योनौ नि र्षादतु। आ (३५)

जातं जातवेदसि प्रियः शिशीतातिंथिम्। स्योन आ
गृहपतिम्। अग्निनाऽग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा। हृव्यवाङ-
जुह्वास्यः। त्वः ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण सन्ध्यस्ता। सखा
सख्या समिध्यसे। तं मर्जयन्त सुक्रतुं पुरोयावानमाजिषु।
स्वेषु क्षयेषु वाजिनम्। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि
प्रथमान्यासन्। ते हु नाकं महिमानः सचन्ते यत्र पूर्वं साध्याः
सन्ति देवाः॥ (३६)

वोढंवे दूतस्त्वन्तमुं सीदत्वा यत्रं चत्वारिं च॥५॥ [११]

पूर्णर्घयोऽग्निना ये देवाः सूर्यो मा सन्त्वा नह्यामि वपद्धारः स खंदिर उपयामगृहीतोऽसि यां वै त्वे क्रतुं प्र देवमेकादशा॥११॥

पूर्णा संहुजान्तवांगे प्राणैरेव पद्मिःशत्॥३६॥

पूर्णा सन्ति देवाः॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः
समाप्तः॥३-५॥

 generated on January 27, 2026

Downloaded from <http://stotrasamhita.github.io> | StotraSamhita | [Credits](#)